

RAPORT

z debaty publicznej

nad Załoženiami aktualizacji Strategii
Rozwoju Województwa Lubelskiego na
lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)

lubelskie²⁰³⁰
STRATEGIA ROZWOJU

Departament Strategii i Rozwoju
Grudzień 2019 r.

SPIS TREŚCI:

Wstęp	4
1. WPROWADZENIE – podstawa i znaczenie debaty w procesie aktualizacji SRWL	5
2. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA DEBATY PUBLICZNEJ.....	6
2.1. Cel debaty	7
2.2. Zasady prowadzenia debaty	7
3. ORGANIZACJA I SPOSÓB PRZEPROWADZENIA DEBATY	9
4. PRZEBIEG DEBATY	11
4.1. Konferencja otwierająca.....	11
4.2. Spotkania subregionalne.....	16
4.3. Spotkania tematyczne.....	26
4.4. Spotkania z podmiotami realizującymi działania rozwojowe w obszarze województwa	36
4.5. Ankieta	42
4.5.1 Moduł I. Znaczenie oraz wpływ podstawowych obszarów (dziedzin) życia społeczno – gospodarczego.....	43
4.5.2 Główne potencjały i słabości regionu.....	46
4.5.3 Moduł III Kluczowe przedsięwzięcia, inicjatywy.....	58
4.6. Wnioski indywidualne zgłaszane przez interesariuszy regionalnej polityki rozwoju	62
5. WNIOSKI Z DEBATY	69

Głównym **celem** prezentowanego **Raportu** z debaty publicznej nad Załoženiami do aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego jest podsumowanie oraz **sformułowanie wniosków dotyczących potrzeb i problemów rozwojowych województwa** lubelskiego artykułowanych **z perspektywy społeczeństwa**, różnych grup społecznych oraz środowisk reprezentujących zróżnicowane obszary życia społeczno-gospodarczego. Wnioski oraz wynikające z nich rekomendacje zostaną wykorzystane na etapie opracowania projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2030. W trakcie tych prac zdefiniowane zostaną cele, priorytety oraz kierunki rozwoju regionu, a także mechanizmy skutecznej realizacji planowanych działań w perspektywie 2030 roku.

Raport powstał w oparciu o przeprowadzoną otwartą i szeroką debatę publiczną. W ramach debaty odbyło się 17 spotkań, obejmujących konferencję otwierającą, konferencje subregionalne oraz konferencje tematyczne, w trakcie których sformułowano liczne wnioski, opinie i postulaty. Komplementarnym narzędziem wyrażenia opinii w debacie była ankieta, a także adres internetowy dzięki któremu zapewniona została możliwość zgłaszania wniosków na piśmie.

W debacie wzięli udział przedstawiciele samorządu terytorialnego różnych szczebli, reprezentanci instytucji społeczno-gospodarczych, organizacji pozarządowych, przedstawiciele środowisk akademickich i naukowych, Radni Sejmiku Województwa Lubelskiego oraz osoby prywatne.

Ważnym elementem debaty określającym jej rangę był udział Pana **Jacka Sasina**, Wiceprezesa Rady Ministrów oraz Pana **Artura Sobonia**, Sekretarza Stanu w Ministerstwie Aktywów Państwowych, którzy wskazali na potrzeby i możliwości rozwojowe województwa lubelskiego w kontekście krajowej polityki regionalnej.

Należy podkreślić, że niezwykle cenny był bezpośredni udział i zaangażowanie wszystkich Członków Zarządu, Przewodniczącego oraz dużej części Radnych Sejmiku, co w dużym stopniu także przyczyniło się zarówno do zainteresowania jak i jakości debaty.

Jarosław Stawiarski

Marszałek

Województwa Lubelskiego

Lublin, grudzień 2019 r.

1. WPROWADZENIE – podstawa i znaczenie debaty w procesie aktualizacji SRWL

Deбата publiczna stanowi **kluczowy element procesu aktualizacji Strategii** Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.). **Aktywne włączenie samorządów lokalnych, przedstawicieli instytucji i organizacji, a także społeczności regionalnej w dyskusję o planowanych kierunkach rozwoju województwa** wynika z świadomie przyjętego przez Samorząd Województwa Lubelskiego sposobu prowadzenia polityki rozwoju, co zostało wskazane m.in. w:

- Uchwale Nr IV/96/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 11 marca 2019 r. w sprawie przystąpienia do aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.),
- Planie procesu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku), przyjętym przez Zarząd Województwa Lubelskiego w czerwcu 2019 roku,
- Założeniach Aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), przyjętych przez Zarząd Województwa Lubelskiego w sierpniu 2019 roku.

Ponadto, podejście i przeprowadzenie debaty publicznej dotyczącej Założeń aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego wpisuje się w wymogi formalne dotyczące obowiązku konsultacji społecznych dokumentów strategicznych wynikające przede wszystkim z:

- art. 6.1. ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, zgodnie z którym projekty strategii rozwoju podlegają konsultacjom z jednostkami samorządu terytorialnego, partnerami społecznymi i gospodarczymi oraz z Komisją Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego,
- art. 10a oraz 12 ustawy o samorządzie województwa w których odpowiednio wskazuje się zasadność konsultowania z mieszkańcami spraw uznanych za ważne dla województwa oraz określa się kluczowe podmioty współuczestniczące w formułowaniu strategii rozwoju województwa i realizacji polityki jego rozwoju,
- art. 39-43 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko oraz niektórych innych ustaw, w których określa się tryb konsultacji w ramach udziału społeczeństwa w opracowywaniu dokumentów.

2. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA DEBATY PUBLICZNEJ

Zgodnie z przyjętymi przez Sejmik Województwa Lubelskiego oraz Zarząd Województwa Lubelskiego dokumentami, tj. odpowiednio: *Zasadami, trybem i harmonogramem aktualizacji Strategii rozwoju województwa lubelskiego na lata 2014-2020* oraz *Planem i Założeńiami aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* przyjęto formułę aktywnej współpracy z interesariuszami – podmiotami i instytucjami zewnętrznymi, określonymi m.in. w art. 12 ustawy o samorządzie województwa. Stąd też w trakcie prac nad Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku, interesariuszom stworzono możliwości bezpośredniego udziału, konsultowania zapisów i decyzji już na wstępnym etapie prac nad Strategią.

Konsekwencją przyjęcia otwartej formuły współpracy było wskazanie **zasady partnerstwa** jako jednej z 10 podstawowych zasad określających sposób aktualizacji dokumentu *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego*. Zasada ta oznacza, że w opracowanie strategii, a następnie w realizację założonych działań prorozwojowych powinny zostać zaangażowane możliwie najszersze gremia partnerów społecznych i gospodarczych. Dzięki współpracy podmiotów publicznych, biznesu i obywateli zwiększają się szanse realizacji celów Strategii, a także rośnie poziom kapitału społecznego oraz poczucie zaangażowania w politykę rozwojową województwa.

Kierując się tą zasadą w proces aktualizacji *Strategii* **na etapie projektowania** dokumentu **zostali włączeni przedstawiciele administracji samorządowej, reprezentanci samorządu gospodarczego i zawodowego, przedstawiciele środowisk akademickich i naukowych, reprezentacji organizacji otoczenia biznesu oraz organizacji społecznych.**

W celu uspołecznienia procesu budowania Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego oraz definiowania jej celów i ustaleń, przewidziano przeprowadzenie konsultacji w dwóch głównych fazach prac nad dokumentem, tj.:

- **I etap** – Debata publiczna nad Założeńiami do SRWL, której celem będzie zapoznanie z propozycjami oraz oczekiwaniami społecznymi co do przyszłości Lubelszczyzny,
- **II etap** – konsultacje społeczne projektu SRWL, w ramach których nastąpi ocena społeczna wizji oraz celów rozwoju regionu.

2.1. Cel debaty

Celem organizowanych spotkań w ramach debaty publicznej było zaprezentowanie Założeń oraz wysłuchanie i **poznanie opinii różnych środowisk** regionu dotyczących aktualnych wyzwań, planów oraz oczekiwań rozwojowych, a także dostarczenie mieszkańcom Lubelszczyzny oraz ich reprezentantom informacji, umożliwiających ich aktywną i świadomą partycypację w opracowywaniu Strategii Rozwoju. Tak więc debata służyła w szczególności:

- **pobudzeniu dialogu** oraz **wymianie doświadczeń** między podmiotami zaangażowanymi w opracowanie zaktualizowanej Strategii,
- **poinformowaniu grup docelowych** (interesariuszy) o kolejnych etapach, pracach i zamierzonych efektach procesu aktualizacji,
- dostarczeniu społeczeństwu ogólnej wiedzy na temat **kluczowych aspektów procesu aktualizacji** oraz samej SRWL,
- poznanie i wyrażenie **opinii różnych środowisk** regionu na temat przeszłej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego.

2.2. Zasady prowadzenia debaty

Przygotowanie obiektywnych wniosków z debaty, które stanowić mogą jedną z ważnych merytorycznych podstaw aktualizacji Strategii, wymagało zapewnienia odpowiednich **standardów dyskusji publicznej**. W związku z tym określone zostały cztery podstawowe zasady debaty:

- 1) **Zasada otwartości** – zapewnienie możliwości zgłaszania uwag do wskazanego w *Założeniach aktualizacji SRWL* procesu przebiegu prac nad nowym dokumentem strategicznym zarówno w ich wymiarze merytorycznym jak i organizacyjnym, zarówno w trakcie spotkań i konferencji terytorialnych oraz tematycznych, jak również drogą elektroniczną.
- 2) **Zasada jawności i dostępności informacji** – zastosowanie różnorodnych metod informowania o spotkaniach i konferencjach, w tym w formie wysyłanych zaproszeń, jak również informacje na stronie internetowej www.strategia.lubelskie.pl. Ponadto, informacja o rozpoczęciu procesu aktualizacji nad dokumentem *Założeń* została opublikowana w prasie regionalnej. Na spotkaniach, konferencjach oraz posiedzeniu Zespołu Zadaniowego ds. aktualizacji SRWL informowano o możliwości zapoznania się z nimi. Sporządzony *Raport z debaty publicznej* po przyjęciu przez Zarząd Województwa Lubelskiego zostanie upubliczniony i upowszechniony wszystkim grupom docelowym w formie elektronicznej.

- 3) Zasada szerokiego zasięgu** – włączanie w proces debaty publicznej jak największej liczby interesariuszy oraz partnerów, w tym wszystkie grupy docelowe, których udział jest ustawowo wymagany w późniejszych konsultacjach społecznych projektu dokumentu Strategii. Stąd też, w debacie uczestniczyli m.in. przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, partnerzy społeczni i gospodarczy, reprezentanci środowiska otoczenia biznesu, przedstawiciele środowisk akademickich i naukowych oraz radni Sejmiku Województwa Lubelskiego. Włączenie tak szerokiego grona interesariuszy w proces aktualizacji na możliwie wczesnym jego etapie, daje szansę na aktywne wsparcie działań implementacyjnych.
- 4) Zasada różnorodności form debaty** – prowadzenie debaty w zakresie zapewniającym nieograniczony dostęp wszystkim zainteresowanym podmiotom, z wykorzystaniem tradycyjnych oraz nowoczesnych form konsultacji. Debata była prowadzona w formie:
- konferencji subregionalnych,
 - spotkań tematycznych,
 - ankiety,
 - strony internetowej (w tym zapewniona została możliwość przesłania uwag drogą elektroniczną na adres: strategia@lubeskie.pl).

3. ORGANIZACJA I SPOSÓB PRZEPROWADZENIA DEBATY

Debata publiczna nad *Załoženiami aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego* od strony organizacyjnej przeprowadzona została przez Departament Strategii i Rozwoju Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego. Podstawowym sposobem prowadzenia debaty były **spotkania konsultacyjne zorientowane terytorialnie i tematycznie**. Szczegółowy harmonogram oraz zakres merytoryczny poszczególnych spotkań został określony i zatwierdzony przez ZWL w *Założeniach planu organizacji konsultacji dotyczących aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*.

Organizacja debaty publicznej obejmowała następujące formy prezentowania założeń:

- 1) **Konferencję otwierającą** debatę publiczną,
- 2) Pięć konferencji terytorialnych (**Konferencje subregionalne**), w Puławach, Białej Podlaskiej, Zamościu, Chełmie i Lublinie.
- 3) **Konferencje tematyczne** dotyczące:
 - rolnictwa, przetwórstwa rolno-spożywczego oraz środowiska,
 - rozwoju przedsiębiorczości i wykorzystania potencjału badawczo-rozwojowego,
 - rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych,
 - spraw społecznych.
- 4) **Ankietę**, której celem było uzyskanie opinii mieszkańców województwa lubelskiego na temat głównych dziedzin, które mają największy wpływ na rozwój oraz na kształtowanie życia społeczno-gospodarczego. Adresatami ankiety byli wszyscy mieszkańcy województwa lubelskiego, a także podmioty takie jak: jednostki samorządu terytorialnego, podmioty gospodarcze, organizacje pozarządowe, uczelnie wyższe, instytucje ochrony środowiska oraz inni zaangażowani partnerzy społeczno-gospodarczy.
- 5) **Udostępnienie strony internetowej** (strategia.lubelskie.pl) oraz poczty internetowej strategia@lubelskie.pl. Narzędzia te służyły informowaniu o pracach oraz podejmowanych działaniach w procedurze aktualizacji Strategii. Na stronie umieszczone zostały następujące materiały: *Założenia aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego*, ankietę dla uczestników debaty publicznej, prezentacje prelegentów, opracowana na potrzeby aktualizacji diagnoza prospektywna, komunikaty i informacje bieżące oraz materiały wypracowane w trakcie trwania

debaty. Poczta internetowa zapewniła możliwość kierowania do Departamentu Strategii i Rozwoju opinii, wniosków, pytań i uwag formułowanych przez uczestników debaty.

Ponadto, w ramach kontynuacji dyskusji tematycznych dotyczących różnych polityk sektorowych oraz obszarów funkcjonalnych zorganizowane zostały spotkania eksperckie, w tym m.in. dotyczące:

- **gospodarowania wodami** – z reprezentantami Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie,
- **Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego (LOM)** – z przedstawicielami JST,
- **transportu lotniczego** – z przedstawicielami Zarządu Portu Lotniczego,
- **wymiaru transgranicznego** – z przedstawicielami Instytutu Europy Środkowej.

4. PRZEBIEG DEBATY

Debata dotycząca aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* została przeprowadzona w okresie od 23 września do 30 listopada 2019 roku. Ponadmiesięczny czas trwania debaty, a także zapewnione różne sposoby komunikacji dały możliwość wyrażenia opinii licznej grupie interesariuszy.

W kolejnych podrozdziałach Raportu (4.1.-4.4.) zamieszczone zostały informacje dotyczące przebiegu poszczególnych spotkań wraz katalogiem zagadnień poruszanych przez uczestników z różnych poziomów zarządzania rozwojem oraz przedstawicieli grup docelowych.

Katalog zagadnień zawartych w Raporcie nie wynika z bezpośredniego i literalnego odwzorowania wypowiedzi uczestników konferencji, bowiem są one zamieszczone w notatkach z poszczególnych spotkań będących elementem dokumentacji procesu aktualizacji SRWL do 2030 roku i znajdują się w dokumentacji DSiR. Ze względu na potrzebę efektywnego wykorzystania wyników debaty, sformułowane w Raporcie zapisy są wynikiem agregowania informacji, z zachowaniem dbałości o istotę treści poszczególnych wypowiedzi.

4.1. Konferencja otwierająca

W dniu 23 września 2019 roku odbyła się konferencja otwierająca, inaugurująca debatę, której celem było zaprezentowanie na forum regionalnym Założeń aktualizacji SRWL w kontekście różnych płaszczyzn rozwoju województwa, definiowanych z perspektywy krajowej, regionalnej oraz lokalnej. W ramach spotkania przewidziano **wystąpienia wprowadzające** oraz **dyskusję panelową** z udziałem przedstawicieli:

- Rządu RP,
- Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- samorządów terytorialnych,
- środowisk naukowych,
- organizacji pozarządowych,
- instytucji publicznych.

Konferencji przewodniczył **Jarosław Stawiarski** - *Marszałek Województwa Lubelskiego*. W wystąpieniu otwierającym zwrócił uwagę na kluczowe aspekty rozwojowe regionu. Podkreślił, że województwo lubelskie zmagają się z problemami o charakterze strukturalnym, co obliguje władze do poszukiwania i wprowadzania zdecydowanych rozwiązań mających na celu **nadanie nowych, silnych impulsów rozwojowych** całej gospodarce, dynamizację rynku pracy, aktywizację zawodową i mobilizację społeczną mieszkańców oraz przeciwdziałanie peryferyzacji regionu. Zwrócił uwagę, że pomimo

występujących wielu deficytów wpływających na jakość życia w regionie, w tym m.in. w zakresie dostępności transportowej i usług zdrowia, województwo lubelskie posiada również liczne sprzyjające uwarunkowania dla rozwoju społeczno-gospodarczego, wśród których można wymienić:

- położenie w Europie, które sprawia, że region jest "wrotami" jedwabnego szlaku,
- zaawansowanie prac inwestycyjnych na ważnych krajowych i europejskich szlakach transportowych opartych o drogi S17 i S19, które otwierają nowe możliwości dla aktywności gospodarczej.

Podsumowując wystąpienie zaznaczył, że ze względu na charakter wyzwań rozwojowych, przed którymi stoi województwo, niezbędne jest znaczne **wsparcie z zewnątrz**. W odniesieniu do procesu aktualizacji Strategii oznacza to potrzebę uwzględnienia **aktywnej współpracy samorządu województwa z rządem**, co warunkuje synergię i właściwą dynamikę rozwoju.

Kluczowe zagadnienia rozwojowe województwa lubelskiego, widziane **z perspektywy krajowej polityki rozwoju** przedstawił **Jacek Sasin** - *Wiceprezes Rady Ministrów*. W tym kontekście zwrócił uwagę na nowy dokument Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do 2030 roku, zgodnie z którym:

- niezbędne jest odejście od dotychczasowego, polaryzacyjno-dyfuzyjnego modelu rozwoju kraju, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia rozwoju Lubelszczyzny,
- szczególne znaczenie ma terytorialne kierunkowanie działań rozwojowych, co przejawia się wskazaniem krajowych Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), dla których przewiduje się: koncentrowanie inwestycji publicznych oraz stwarzanie odpowiednich warunków do lokalizacji inwestycji niepublicznych. W odniesieniu do województwa lubelskiego istotna jest interwencja, kierowana do OSI: Polska Wschodnia, Obszary marginalizowane oraz Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

Wśród najważniejszych **wyzwań województwa** dostrzeganych z poziomu kraju **Jacek Sasin** - *Wiceprezes Rady Ministrów* wskazał m.in.:

- stworzenie nowych **miejsz pracy** dla mieszkańców regionu, które przekładać się będą na wysokość wynagrodzenia oraz podniesienie kwalifikacji zawodowych,
 - wykorzystanie **potencjału uczelni, rozwijanie bazy naukowo-dydaktycznej oraz wspieranie nowoczesnych technologii**,
 - stworzenie warunków **koncentracji przemysłu rolno-spożywczego** w regionie.
- Jako **szansa rozwojowa**, wskazane zostały działania obejmujące:

- rozbudowę **Lubelskiego Zagłębia Węglowego**, planowaną budowę kopalni w regionie chełmskim, zapewniającą 10 tys. miejsc pracy,
- powstającą **Via Carpatę, drogę S17 i S12**,
- **połączenie kolejowe Warszawa-Lwów**, przez Lublin, Zamość i Hrebenne,
- wykorzystanie **przygranicznego położenia** Lubelszczyzny (zwiększenie przepustowości przejść granicznych np. Terespol-Brześć oraz otwarcie nowych przejść granicznych),
- stworzenie dużego **centrum logistycznego** w oparciu o **Chełmską Linię Szerokotorową**.

W nawiązaniu do wypowiedzi Marszałka Województwa Lubelskiego Jarosława Stawiarskiego, Wiceprezes Rady Ministrów Jacek Sasin podkreślił **wagę współpracy samorządu z rządem**, a co za tym idzie potrzebę zapewnienia spójności pomiędzy Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego, a Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego.

W odniesieniu do krajowej polityki rozwoju realizowanej w obszarze województwa lubelskiego, **Artur Soboń** - *Sekretarz Stanu w Ministerstwie Inwestycji i Rozwoju* podkreślił i uzasadnił:

- konieczność **współpracy rządu z samorządem** w tworzeniu nowej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego,
- znaczenie środków finansowych, które wpływają do regionu i przekładają się na konkretne efekty rozwojowe;
- **zmianę paradygmatu polityki regionalnej** po 2020 r. dotyczącego przejścia od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego do rozwoju zrównoważonego terytorialnie,
- szczególne **wsparcie dla krajowych obszarów strategicznej interwencji**, w tym planowaną kontynuację PO Polska Wschodnia,
- projekt strategiczny **Pakiet dla miast średnich**,
- wagę współpracy pomiędzy samorządami, przedsiębiorcami, instytucjami naukowymi i innymi podmiotami mogącymi realizować wspólne projekty,
- potrzebę wspierania różnych branż na terenie województwa, w tym **przetwórstwa rolno-spożywczego**.

W ramach części wprowadzającej konferencji **prof. dr hab. Jerzy Bański** przedstawił **Założenia aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)** wskazując ich kluczowe aspekty:

- Model planowania rozwoju w regionie w kontekście zasady zrównoważonego rozwoju,
- Terytorialny paradygmat rozwoju,

- Kształtowanie potencjału administracji samorządowej szczebla lokalnego do podejmowania działań prorozwojowych,
- Sytuacja i procesy demograficzne,
- Dynamiczny rozwój i wzrost znaczenia międzynarodowych powiązań gospodarczych, naukowych i technologicznych oraz rosnące znaczenie korporacji ponadnarodowych,
- Założenia europejskiej Polityki Spójności po roku 2020,
- Nowe mechanizmy koordynacji interwencji krajowej i regionalnej/ lokalnej.

W autorskiej propozycji strategicznych celów rozwoju, prof. Bański wskazał:

- Kształtowanie obszaru strategicznych zasobów żywnościowych kraju,
- Wzmacnianie funkcji ośrodków subregionalnych i mniejszych miast,
- Zrównoważony rozwój zasobów wewnętrznych.

Druga część spotkania poprowadzona została w formie **debaty panelowej**. Wprowadzenia dokonał **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego*. Panel, w którym uczestniczyli: Artur Soboń - Sekretarz Stanu w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju, dr hab. Przemysław Czarnek – Wojewoda Lubelski, Prof. dr hab. Stanisław Michałowski – Rektor Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Michał Mulawa – Przewodniczący Sejmiku Województwa Lubelskiego, Prof. dr hab. Waldemar Paruch – Szef Centrum Analiz Strategicznych, Dariusz Stefaniuk – Wicemarszałek Województwa Lubelskiego, Zdzisław Antoń - Starosta Lubelski, Przewodniczący Konwentu Starostów Województwa Lubelskiego, Wojciech Żukowski - Burmistrz Tomaszowa Lubelskiego, dr Mariusz Sagan - Dyrektor Wydziału Strategii i Przedsiębiorczości w Urzędzie Miasta Lublin, moderował **dr hab. Marcin Szewczak**.

Kluczowe zagadnienia rozwojowe Województwa Lubelskiego podkreślane w trakcie **debaty panelowej**:

- potrzeba **aktywnej współpracy pomiędzy Rządem i Samorządem Województwa**,
- konieczność **zmiany paradygmatu rozwoju** – przejście z modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego na model zrównoważony terytorialnie),
- wykorzystanie przez województwo lubelskie wsparcia planowanego w ramach **krajowych OSI** (Polska Wschodnia, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, obszary marginalizowane),
- **wykorzystanie kształtujących się korytarzy transportowych** opartych o trasy: A2, S19 (Via Carpatia), S17 i S12 w rozwijaniu potencjału gospodarczego regionu, m.in. poprzez rozwój logistyki i stref gospodarczych,

- budowa połączenia **kolejowego Warszawa-Lwów**, przez Lublin, Zamość i Hrebenne,
- wykorzystanie **przygranicznego położenia** (poprawa przepustowości oraz budowa nowych przejść granicznych),
- **rozwój logistyki w oparciu o Chełmską Linię Szerokotorową**,
- rozbudowa **Lubelskiego Zagłębia Węglowego**,
- problem wyludniania się Lubelszczyzny,
- **reindustrializacja** jako jedno z kluczowych płaszczyzn strategii rozwoju województwa lubelskiego (pomimo braku ważnego zasobu przemysłowego),
- wspieranie rozwoju w kontekście zapowiadanych przez Premiera RP 3 krajowych funduszy: szkolnictwo, obwodnice, szpitale,
- krajowe priorytety w zakresie szpitalnictwa: kardiologia, onkologia,
- konieczność ewidencji zasobów Lubelszczyzny,
- potrzeba **równoważenia rozwoju** w województwie lubelskim – rozwój ośrodków subregionalnych, małych miast oraz obszarów wiejskich posiadających szczególne potencjały (np. Rostocze - stworzenie specjalnego Programu dla Rostocza),
- rozwój **funkcji uzdrowiskowej**, w tym w kontekście potrzeb infrastrukturalnych (obwodnica Nałęczowa),
- kształtowanie **obszaru strategicznych zasobów żywnościowych kraju**,
- rozwój branż **przetwórstwa rolno-spożywczego** – potrzeba uruchomienia narodowego holdingu spożywczego/krajowej grupy spożywczej w aspekcie wykreowania polskiej marki produktu końcowego,
- duże zróżnicowanie rozwojowe lubelskich miast wynikające z aktywności władz lokalnych w zakresie „przyciągania” inwestorów (nieliczne miasta wygenerowały wzrost liczby osób pracujących),
- potrzeba **promocji województwa** (w tym inteligentnych specjalizacji),
- istotna **rola powiatów** w kreowaniu i zarządzaniu rozwojem w obszarach funkcjonalnych,
- rozwój inteligentnych specjalizacji, rozwijanie i wykorzystanie **potencjału badawczego lubelskich uczelni** (klaster biotechnologiczny, gospodarka cyrkularna),
- duże **znaczenie instrumentów terytorialnych** dedykowanych poszczególnym obszarom województwa, np. Program dla Rostocza, Obszary Zmarginalizowane,
- **niejednoznaczna ocena potencjału akademickiego** w województwie.

4.2. Spotkania subregionalne

Konferencje subregionalne miały na celu szczegółowe poznanie opinii i wniosków wynikających ze **zróżnicowania wewnątrzregionalnego** województwa. Konferencje odbyły się w miastach, które pełnią funkcję ośrodków subregionalnych oraz w ośrodku wojewódzkim, tj:

- Puławy – 25.09.2019 r.
- Biała Podlaska – 27.09.2019 r.
- Zamość – 02.10.2019 r.
- Chełm – 03.10.2019 r.
- Lublin – 15.10.2019 r.

Konferencje subregionalne prowadzone były przez **Członków Zarządu Województwa Lubelskiego**, natomiast **Założenia aktualizacji SRWL** prezentował **Bogdan Kawałko** - *Dyrektor DSiR UMWL*. Poszczególnym spotkaniom przewodniczyli:

- **subregion puławski** – Sebastian Trojak, Członek Zarządu WL,
- **subregion bialski** – Dariusz Stefaniuk, Wicemarszałek WL,
- **subregion zamojski** – Zbigniew Wojciechowski, Wicemarszałek WL przy udziale Michała Mulawy, Przewodniczącego Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- **subregion chełmski** – Zdzisław Szwed, Członek Zarządu WL,
- **subregion lubelski** – Jarosław Stawiarski Marszałek WL przy udziale Zbigniewa Wojciechowskiego, Wicemarszałka WL oraz moderatora debaty prof. Jerzego Bańskiego.

W konferencjach tych uczestniczyli przedstawiciele:

- Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- władz samorządowych,
- organizacji przedsiębiorców,
- organizacji pozarządowych,
- instytucji ochrony środowiska,
- służb mundurowych,
- instytucji środowisk naukowych.

Ponadto w ramach prac nad aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego, dla poszczególnych subregionów zostały przygotowane szczegółowe materiały studialne pt. „Uwarunkowania społeczno-gospodarcze i przestrzenne rozwoju”. Opracowania zawierają wyniki prac, które miały na celu pogłębić analizę problemów oraz

stanu rozwoju subregionów ze szczególnym uwzględnieniem charakteru zachodzących przemian społeczno – gospodarczych, próby identyfikacji potencjałów i barier rozwojowych z uwzględnieniem wymiaru terytorialnego. Dokumenty stanowią formę poszerzenia wiedzy o poszczególnych subregionach.

❖ Subregion puławski

Główne aspekty rozwoju województwa w subregionie puławskim zaprezentował **Sebastian Trojak** - Członek Zarządu Województwa Lubelskiego, który podkreślił następujące problemy i uwarunkowania rozwojowe:

- proces przygotowania Strategii jest **otwarty na inicjatywy oddolne** dotyczące spraw ważnych dla województwa i subregionu,
- każdy podregion posiada swoją specyfikę, która powinna mieć odniesienie w aktualizowanej Strategii,
- ważne uwarunkowania dla realizacji przedsięwzięć rozwojowych wynikają z polityk UE, w tym **celów Polityki Spójności** na najbliższą perspektywę finansową:
 - Bardziej inteligentna Europa rozumiana jako wprowadzanie innowacji i cyfryzacji,
 - Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa (zielone i niebieskie inwestycje) - również musi się pojawić w Strategii Rozwoju Województwa,
 - Lepiej połączona Europa- rozbudowa infrastruktury transportowej i teleinformatycznej,
 - Europa o silniejszym wymiarze społecznym,
 - Europa bliżej obywateli - dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju w ramach inicjatyw lokalnych i lokalnych strategii rozwoju,
- zgodnie z SOR, przeznaczenie środków pomocowych nie będzie wynikało jedynie z niskiego poziomu rozwoju i występowania określonych problemów ale będzie uzależnione od przedstawienia **sposobu wykorzystania endogenicznych potencjałów** danego regionu.

Zasięg terytorialny konferencji subregionalnej w Puławach

Uczestnikami dyskusji byli przedstawiciele: Sejmiku Województwa Lubelskiego, Miasta Puławy, Gminy Janowiec, Gminy Ułęż, Gminy Baranów, Nieruchomości Puławskich, Puławskiego Parku Naukowo-Technologicznego. W swoich wypowiedziach wskazują na następujące **problemy i zagadnienia, które powinny być rozważone w toku aktualizacji prac nad SRWL do 2030:**

- **rozwój rolnictwa**, który powinien stanowić istotną płaszczyznę aktualizowanej Strategii - należy dążyć do utworzenia Lubelskiego Okręgu Rolniczego na wzór COP. Przede wszystkim należy stworzyć system umożliwiający przetwórstwo i sprzedaż gotowych produktów, w których stawia się na jakość,
- wykorzystanie możliwości jakie dają nowe **regulacje w odniesieniu do sprzedaży bezpośredniej**, handlu detalicznego,
- powołanie **Krajowej Grupy Spożywczej** jako istotne działanie w sektorze rolnictwa,
- w kontekście gospodarki odpadami należy w pierwszej kolejności skupić się na odzysku, spalarnie są rozwiązaniem ostatecznym,
- problem wieloletnich zaniedbań w infrastrukturze, szczególnie w zakresie dróg lokalnych,
- specyficzny problem subregionu jakim jest **erozja wąwozowa** (potrzeby w utwardzaniu wąwozów),
- problemy prawne związane z **inwestycjami fotowoltaicznymi** (problemy z uzyskaniem przyłączenia do sieci energetycznej),
- potrzeby związane z **gospodarką odpadami** - konieczność budowy zakładów termicznego przetwarzania odpadów (duże ilości śmieci których nie da się segregować i odzyskać),
- istotna kwestia zachowania **ładu przestrzennego** i konieczność **ograniczania rozpraszania zabudowy**,
- turystyka rodzinna jako istotna forma rozwoju turystycznego części gmin podregionu puławskiego,
- **rozwój winiarstwa** na Powiślu jako element rozwoju ekoturystyki,
- braki infrastrukturalne w systemie kanalizacji,
- problemy małych rolników ze zbytem produktów,
- **przetwórstwo rolno-spożywcze** jako istotny przedmiot planowania strategicznego w regionie,
- potrzeby podregionu związane z **retencjonowaniem wody** - obszary zalewowe można wykorzystać jako potencjalne zbiorniki retencyjne, które mogą pełnić również funkcje rekreacyjne,
- ochrona regionalnego **dziedzictwa kulturowego**,
- brak atrakcyjnych instrumentów dla Startupów,
- potrzeba wspierania instytucji otoczenia biznesu, w tym instytucji takich jak PPNT,

- konieczność budowania nowoczesnej infrastruktury drogowej i kolejowej.

❖ Subregion bialski

Główne aspekty rozwoju województwa w subregionie bialskim zaprezentował **Dariusz Stefaniuk** - Wicemarszałek Województwa Lubelskiego, który wskazał na następujące problemy i uwarunkowania rozwojowe:

- należy unikać sytuacji koncentracji większości środków w stolicy województwa dlatego środki dostępne w przyszłej perspektywie finansowej powinny w większym stopniu **zasilać subregiony**,
- dla zapewnienia rozwoju subregionu ważna jest **współpraca i przygotowywanie projektów sieciowych**, o większej skali oddziaływania,
- realizacja **A2 i S19** otwiera nowe możliwości rozwoju stref przedsiębiorczości. Wymaga to jednak odpowiedniego skomunikowania ośrodków miejskich z tymi trasami za pomocą dróg wojewódzkich i powiatowych,
- dla poprawy funkcjonowania przejść przygranicznych niezbędne jest **udrożnienie korytarza drogi wojewódzkiej nr 816**, tzw. Nadbużanki,
- rozbudowywany **Port w Małaszewiczach** może stanowić istotny czynnik rozwoju Białej Podlaskiej oraz całego subregionu,
- ważne miejsce w Strategii powinno zajmować **rolnictwo oraz rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego**,
- **współpraca transgraniczna** w Obszarze Polesia, w tym z miastem Brześć jako partnerem wymiany międzynarodowej stanowi ważny czynnik rozwojowy subregionu,
- subregiony wymagają wsparcia **rozwoju oferty usług kultury wysokiej**.

Zasięg terytorialny konferencji subregionalnej w Białej Podlaskiej

Uczestnikami dyskusji byli przedstawiciele: Sejmiku Województwa, Powiatu Bialskiego, Miasta Terespol, Miasta Białej Podlaskiej, Gminy Biała Podlaska oraz

przedsiębiorcy. W swoich wypowiedziach wskazują na następujące **problemy i zagadnienia, które powinny być rozważone w toku aktualizacji prac nad SRWL do 2030**:

- duże potrzeby dotyczące **retencjonowania wody** w kontekście zarządzania gospodarką wodną województwa lubelskiego,
- priorytetowe drogi wojewódzkie powiązane z „**Via Carpatia**”,
- w ramach **wspierania ośrodków subregionalnych** w nowej perspektywie finansowej zasadna jest kontynuacja wypracowanej formuły ZIT,
- problemy funkcjonowania **przejęć granicznych** nie wynikają wyłącznie z niedoborów infrastrukturalnych. Wiążą się przede wszystkim ze sposobem funkcjonowania służb granicznych,
- **napływ pracowników z Ukrainy i Białorusi** może niwelować braki na lubelskim rynku pracy,
- szansa dla województwa lubelskiego jako Bramy Europy z możliwością rozwoju **zagłębia transportowego** ukierunkowanego na handel między wschodem i zachodem,
- rozwój lubelskiej gospodarki wymaga **promocji produktów regionalnych**,
- w odniesieniu do nowego **programu współpracy transgranicznej Polska – Białoruś - Ukraina** niezbędne jest zwiększenie środków na realizację działań oraz zastosowanie bardziej elastycznych regulacji i procedur,
- dla dalszego rozwoju **przejścia granicznego w Terespolu** niezbędne jest utworzenie nowego przejścia dla ruchu pieszego lub remont Mostu Warszawskiego,
- **zapisy SRWL powinny mieć bezpośrednie przełożenie na priorytety umieszczone w RPO**, a miasta subregionalne beneficjentem pomocy technicznej RPO WL,
- **ośrodki miejskie tracące funkcje społeczno-gospodarcze** powinny być traktowane priorytetowo w przyszłym RPO lub otrzymać preferencje w postaci dodatkowych punktów,
- możliwości **wykorzystania gleb słabych rolniczo** do budowy farm fotowoltaicznych,
- problem **budowy kopalni oraz elektrowni węglowej** jako przedsięwzięcia sprzecznego z koncepcją rozwoju odnawialnych źródeł energii, a także niosącego ze sobą duże zagrożenie dla obecnych walorów przyrodniczych Polesia,
- w kontekście rozwiązywania problemów demograficznych regionu, niezbędny jest **program integrowania obcokrajowców**, głównie z Ukrainy i Białorusi.

❖ Subregion zamojski

Główne aspekty rozwoju województwa w subregionie zamojskim zaprezentował Zbigniew Wojciechowski - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego* oraz Michał Mulawa -

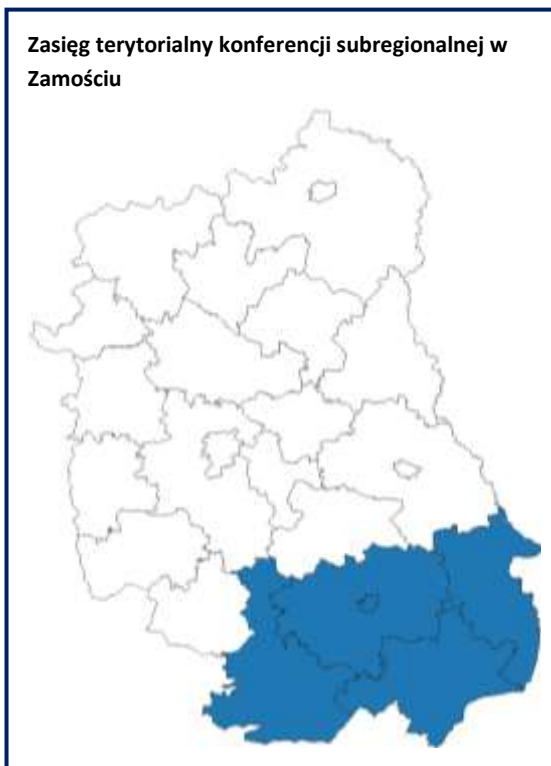
Przewodniczący Sejmiku Województwa Lubelskiego, którzy wskazali na następujące problemy i uwarunkowania rozwojowe:

- należy dołożyć wszelkich starań aby województwo lubelskie osiągnęło **wyższy rozwój gospodarczy** niż dotychczas,
- **rolnictwo i produkty ekologiczne** powinny stać się naszym atutem,
- subregion zamojski posiada duży **potencjał rolny i uzdrowiskowy** wymagający wsparcia w rozwoju,
- niezbędna jest rozbudowa dróg i kolei na Zamojszczyźnie,
- zrównoważony **rozwój Roztocza** szansą dla rozwoju regionu.

Uczestnikami dyskusji byli

przedstawiciele: Sejmiku Województwa Lubelskiego, Powiatu Hrubieszowskiego, Miasta Zamość, Miasta Janów Lubelski, Miasta Krasnobród, Gminy Biszczka, Miasta Hrubieszów oraz Szpitala Wojewódzkiego im. Jana Pawła II w Zamościu. W swoich wypowiedziach wskazują

na następujące **problemy i zagadnienia, które powinny być rozważone w toku aktualizacji prac nad SRWL do 2030:**

- istotne znaczenie dla rozwoju naszego regionu ma przebieg dróg ekspresowych **S19, S12, S17** drogi krajowej **74** oraz rozbudowywana kolej,
- szczególnie ważne jest **odbudowanie przemysłu rolno – spożywczego** oraz poszukiwanie zagranicznych rynków zbytu,
- **rolnictwo i produkty ekologiczne** są atutem i czynnikiem rozwoju - niezbędny jest rozwój przedsiębiorstw przetwarzających surowce, w celu wytworzenia produktów żywnościowych oraz dających nowe miejsca pracy,
- konieczna jest poprawa infrastruktury **uzdrowiska w Krasnobrodzie**,
- wśród najważniejszych potrzeb inwestycyjnych należy wymienić: realizację zachodniej **obwodnicy Zamościa**, budowę **obwodnicy Hrubieszowa**, przebudowę **DK nr 74** (w parametrach drogi ekspresowej) oraz **DW 844 i 850**, a także modernizację **przejęcia granicznego w Zosinie**, którego infrastruktura jest niedostosowana do potrzeb oczekujących na odprawę,

- na obszarze starostwa dostępne są tereny, które można udostępnić inwestorom zainteresowanym rozwijaniem przetwórstwa rolno-spożywczego lub budową domu spokojnej starości (teren po szkole rolniczej w Werbkowicach),
- niewykorzystany turystycznie potencjał Lasów Strzeleckich,
- w kontekście ochrony środowiska konieczne jest **dofinansowanie wymiany pieców**,
- równe możliwości dofinansowania z **PO Polska Wschodnia** dla wszystkich miast subregionalnych województwa,
- zapewnienie środków finansowych na rozbudowę i budowę dróg na Zamojszczyźnie oraz lotniska w Mokrem,
- postulat aby ZiT-y z możliwością innego źródła finansowania były możliwe dla każdego miasta subregionalnego,
- potrzebny jest **obszar strategicznej interwencji „wsparcie miast powiatowych”** w ramach RPO WL, ponieważ obszary wiejskie bezpośrednio otaczające mniejsze miasta notują zazwyczaj bardzo niskie wskaźniki rozwoju,
- problem **starzenia się społeczeństwa** spowoduje ogromne zapotrzebowanie na usługi opieki nad osobami starszymi i niesamodzielnymi,
- wykorzystanie potencjału **uzdrowiskowego Krasnobrodu**,
- potencjał **uzdrowiskowy gminy Biszcz** oraz dobre warunki do przetwórstwa rolnego,
- problem braku zbiornika retencyjnego, który mógłby pełnić funkcję rekreacyjną w Hrubieszowie,
- w kontekście zmian demograficznych problemem systemowym do rozwiązania staje się **zapewnienie opieki nad osobami starszymi i samotnymi**. Brak specjalnych środków dla osób chorych i starszych powoduje obciążenia dla szpitali, które zamiast leczyć muszą oferować opiekę długoterminową,
- odczuwalny **brak lekarzy oraz personelu opieki medycznej**, apel o stworzenie instrumentów finansowych dla przyszłych lekarzy oraz personelu medycznego.

❖ Subregion chełmski

Główne aspekty rozwoju województwa w subregionie chełmskim zaprezentował **Zdzisław Szwed** - Członek Zarządu Województwa Lubelskiego, który wskazał na następujące problemy i uwarunkowania rozwojowe:

- województwo lubelskie zmagają się z **problemami o charakterze strukturalnym**,
- Strategia powinna wspierać innowacyjne projekty gospodarcze,
- największym problemem, który trzeba zatrzymać jest **periferyzacja oraz odpływ ludności**,

- powiat chełmski posiada duży potencjał rozwojowy, który wymaga wsparcia zewnętrznego,
- słabe skomunikowanie mniejszych miejscowości z Chełmem ogranicza rozwój subregionu,
- podregion chełmski jest regionem rolniczym, który powinien zostać w pełni wykorzystany w kontekście **rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego**,
- należy dążyć do zabezpieczenia środków na budowę **S12 Piaski-Dorohusk** wraz z **obwodnicą Chełma** oraz **przejścia kolejowego w Orchówku** pod Włodawą, wraz ze stacją przeładunkową,
- w celu rozwoju **usług logistycznych** duże znaczenia ma **powołanie LCHS** (Linia Chełmska Szerokotorowa) oraz projekt budowy stacji przeładunkowej w Chełmie.

Zasięg terytorialny konferencji subregionalnej w Chełmie

Uczestnikami dyskusji byli przedstawiciele: Miasta Rejowiec, Gminy Wola Uhruska, Miasta Włodawy, Gminy Hańsk, Gminy Rejowiec Fabryczny, Miasta Chełm, Gminy Kamień oraz Grupy Kapitałowej BALAMARA. W swoich wypowiedziach wskazują na następujące **problemy i zagadnienia, które powinny być rozważone w toku aktualizacji prac nad SRWL do 2030:**

- należy wykorzystać **Naftobazę w Zawadówce** w celu rozbudowy przejścia granicznego w Dorohusku,
- utworzenie nowych miejsc pracy oraz zatrzymanie odpływu ludności poprzez wykorzystanie Podstrefy Chełm,
- **planowana kopalnia Chełm II** powinna być uwzględniona w Strategii jako obszar strategiczny,
- **wygaszanie Cementowni Rejowiec** wymaga zaplanowania procesu rekultywacji,
- problemy prawne związane z inwestycjami na terenach chronionych.
- dużym problem są zaniedbania infrastruktury dróg wojewódzkich **819 i 816**,
- przywrócenie do ruchu nie tylko w sezonie wakacyjnym **linii kolejowej nr 81 Chełm – Włodawa**,
- realizacja planowanego **przejścia granicznego Zberezé-Adamczuki**,
- wpisanie do **Funduszu Dróg Samorządowych** budowy dróg lokalnych i wojewódzkich,

- wpisanie do Strategii budowy **przejścia granicznego Włodawa-Tomaszówka** w kontekście rozwoju gospodarczego regionu,
- należy podjąć działania zmierzające do zatrzymania drastycznego odpływu ludności,
- problemy prawne dotyczące uzgadniania planów miejscowych w rejonie wydobywania węgla,
- duże zainteresowanie udziałem w projektach **OZE** (wnioski dotyczące fotowoltaiki) - problem przebudowy sieci energetycznych dla potrzeb przyłączy instalacji OZE,
- dowiązanie szlaków czerwonego i żółtego do „**Green Velo**” jako perspektywa rozwoju turystyki aktywnej,
- wykorzystanie **linii kolejowych nr 7/63**, drogi ekspresowej **S12**, przejścia granicznego w Dorohusku oraz **złoża węgla Chełm II** – jako potencjałów strategicznych.
- wpisanie do Strategii **narzędzia ZIT** dla miast subregionalnych,
- w ramach ochrony środowiska niezbędne jest **wspieranie transportu niskoemisyjnego i termomodernizacji**,
- potrzeba podkreślenia w Strategii znaczenia **fotowoltaiki**,
- złagodzenie przepisów dotyczących zabudowy na terenach przemysłowych,
- rozbudowa linii elektroenergetycznych **110 KV**,
- problem odpływu ludności z województwa i potrzeba tworzenia miejsc pracy w celu zapobiegania negatywnym tendencjom demograficznym całego regionu,
- rozwój regionu uwarunkowany rozbudową infrastruktury transportowej,
- potencjał surowców mineralnych takich jak kreda, **perspektywa wykorzystania złóż** przez przedsiębiorców,
- **Zbiornik Oleśniki** projektem priorytetowym w rozwoju regionu,
- problemy prawne związane z inwestycjami na terenach chronionych.

❖ **Subregion lubelski**

Główne aspekty rozwoju województwa w subregionie lubelskim zaprezentował **Jarosław Stawiarski – Marszałek Województwa Lubelskiego**, który wskazał na następujące problemy i uwarunkowania rozwojowe:

- **Lubelski Obszar Metropolitalny w aspekcie rozwoju całego regionu,**
- **likwidację strukturalnych barier rozwojowych,**
- **niezbędne przemiany w rolnictwie oraz budowanie łańcucha wartości.**

Uczestnikami dyskusji byli przedstawiciele: Sejmiku WL, DW EFRR UMWL, Powiatu Lubelskiego, Miasta Lublin, Gminy Ostrówek, Muzeum Wsi Lubelskiej, Teatru im. Juliusza Osterwy, Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Lublinie oraz Urzędu Statystycznego w Lublinie oraz Uniwersytetu M.C. Skłodowskiej. W swoich wypowiedziach wskazują na

następujące **problemy i zagadnienia, które powinny być rozważone w toku aktualizacji prac nad SRWL do 2030:**

- projekt **drogi wodnej E40** oraz rewaloryzacja Kanału Wieprz – Krzna,
- **S19 oraz powiązane z nią drogi wojewódzkie** stanowią istotne uwarunkowanie dla rozwoju regionalnych ośrodków wzrostu,
- problem dostępności **terenów inwestycyjnych** o funkcji gospodarczej w obszarze LOM,
- ważnym zadaniem ZWL w obszarze współpracy transgranicznej jest współpraca przy tworzeniu programu transgranicznego Białoruś – Ukraina – Polska,
- w regionie istnieje potrzeba tworzenia nowych terenów inwestycyjnych,
- priorytetem Samorządu Województwa jest **dbałość o środowisko przyrodnicze**,
- **rozwój rolnictwa** powinien opierać się na wysokich technologiach, zrównoważonej i różnorodnej produkcji oraz drobnym przetwórstwie sprzyjającym funkcjonowaniu gospodarstw rolnych,
- w kontekście negatywnych zmian demograficznych zasadne jest uwzględnienie założenia „**silver economy**” tzw. srebrnej gospodarki, wykorzystującej potencjał osób starszych, starzejących się oraz wykluczonych,
- Lublin powinien być pretendentem do stolicy „Trójmorza”,
- ważnym przedsięwzięciem w obszarze oddziaływania Lublina jest **kolej metropolitalna**,
- kontynuacja wsparcia z zastosowaniem mechanizmu ZIT wymaga zdefiniowania obszaru jego realizacji,
- dużym problem gmin w obszarze gospodarki wodnej i komunalnej jest **retencjonowanie wody oraz odbiór nieczystości**,
- problem **zarządzania wodami w miastach** (w tym wodami opadowymi),
- niezbędne jest wsparcie województwa w zakresie uzbrajania terenów inwestycyjnych,
- rynek usług związanych z wypoczynkiem i rozrywką stanowi dziś bardzo szybko rozwijająca się gałąź polskiej gospodarki jakim jest **przemysł czasu wolnego**,
- **kultura** stanowi ogromny zasób rozwojowy,
- ważnym uwarunkowaniem rozwojowym są problemy własnościowe lasów państwowych oraz dostępność kapitału dotyczącego scalenia gruntów,
- w kontekście negatywnych zmian demograficznych, aby zapobiec depopulacji należy stworzyć miejsca pracy i zatrzymywać młodych, wykształconych ludzi,
- ważnym problemem rozwojowym są występujące konflikty przestrzenne, które przekładają się na jakość życia. Należy dążyć do **koncentracji firm i ludzi**,
- planowanie rozwoju wymaga zidentyfikowania wyzwań przed jakimi stoi województwo lubelskie. W tym kontekście należy pamiętać zarówno o potencjałach

takich jak akademickość czy powiązania komunikacyjne, jak również zagrożeniach takich jak odpływ ludności oraz konflikty funkcjonalno – przestrzenne, w tym niekontrolowana suburbanizacja,

- w odniesieniu do aspektów **rozwoju rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego**, województwo lubelskie może pośredniczyć w przetwarzaniu płodów rolnych pochodzących z Ukrainy,
- Lubelszczyzna potrzebuje stworzenia **własnej marki produktu**,
- **wykorzystanie potencjału naukowego w rolnictwie** – stworzenie sieci powiązań sprzyjających wytworzeniu regionalnej doliny technologicznej.

4.3. Spotkania tematyczne

Cykl spotkań tematycznych obejmował problematykę oraz zagadnienia szczególnie istotne dla rozwoju województwa lubelskiego wynikające z diagnozy oraz uwarunkowań strukturalnych i obejmował:

- 1) **rolnictwo, przetwórstwo rolno-spożywcze oraz środowisko** – (25.10.2019 r.)
- 2) **przedsiębiorczość i wykorzystanie potencjału badawczo-rozwojowego (B+R)** – (28.10.2019 r.)
- 3) **miasta i ich obszary funkcjonalne** – (29.10.2019 r.)
- 4) **wyzwania, problemy i możliwości rozwojowe dotyczące spraw społecznych** – (04.11.2019 r.)

Konferencjom tematycznym przewodniczyli:

- **rolnictwo, przetwórstwa rolno – spożywcze oraz środowisko** – **Sebastian Trojak** - Członek Zarządu Województwa Lubelskiego, moderatorem oraz głównym specjalistą był prof. dr hab. Wiesław Oleszek Dyrektor Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach,
- **przedsiębiorczość i wykorzystanie potencjału badawczo-rozwojowego** – **Zbigniew Wojciechowski** Wicemarszałek Województwa Lubelskiego, moderatorem oraz głównym specjalistą był prof. Zbigniew Pastuszek Dyrektor Instytutu Nauk o Zarządzaniu i Jakości UMCS,
- **miasta i ich obszary funkcjonalne** – **Zbigniew Wojciechowski** - Wicemarszałek Województwa Lubelskiego przy udziale **Michała Muławy** - Przewodniczącego Sejmiku Województwa Lubelskiego, moderatorem oraz głównym specjalistą był prof. dr hab. Andrzej Miszczuk Katedra Polityki Gospodarczej i Regionalnej UMCS,

- **wyzwania, problemy i możliwości rozwojowe dotyczące spraw społecznych** – **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego*, moderatorem był **dr hab. Wojciech Misztal** z Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW.

Agenda każdego ze spotkań obejmowała prezentację **Założeń** przez Dyrektora DSiR Bogdana Kawałko. Konferencje tematyczne przeprowadzone zostały przy udziale ekspertów oraz przedstawicieli środowisk związanych z tematyką konferencji, w tym m.in.:

- administracji samorządowej,
- samorządu gospodarczego i zawodowego,
- środowisk akademickich i naukowych,
- organizacji otoczenia biznesu oraz organizacji społecznych.

Obszar tematyczny:

❖ **rolnictwo, przetwórstwa rolno – spożywcze oraz środowisko**

Konferencji tematycznej dotyczącej rolnictwa, przetwórstwa rolno – spożywczego oraz środowiska w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) przewodniczył **Sebastian Trojak** - *Członek Zarządu Województwa Lubelskiego* przy udziale **Zbigniewa Wojciechowskiego** - *Wicemarszałka Województwa Lubelskiego*. Założenia aktualizacji SRWL przedstawił Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR, natomiast dyskusję poprowadził **prof. dr hab. Wiesław Oleszek** - Dyrektor Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach.

Uczestnikami spotkania byli:

- Radni Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- przedstawiciele samorządów lokalnych i instytucji publicznych,
- przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, w tym środowisko przedsiębiorców,
- mieszkańcy regionu.

Strategiczne płaszczyzny rozwoju rolnictwa i ochrony środowiska wynikające założeń regionalnej polityki rozwoju województwa lubelskiego:

- **wzrost opłacalność produkcji rolnej,**
- **rozwój działalności pozarolniczej w obszarach wiejskich,**
- **poprawa jakości życia na obszarach wiejskich.**

Kluczowe aspekty rozwoju rolnictwa w województwie lubelskim (w tym potencjały, bariery oraz oczekiwane działania) wskazane przez **interesariuszy polityki**:

- Lubelszczyzna posiada potencjał do kształtowania **strategicznego obszaru zabezpieczenia żywnościowego** (zasoby, potencjał produkcyjny),
- niezbędne są działania w zakresie wzmacniania **innowacyjności rolnictwa** oraz dynamicznego **rozwoju przemysłu rolno – spożywczego**,
- ważnym aspektem planowanych działań powinna być promocja lubelskiego rolnictwa oraz **wykreowanie regionalnej marki żywnościowej**,
- województwo lubelskie zajmuje wysoką pozycję w produkcji ziół, chmielu, tytoniu, owoców miękkich, warzyw oraz w zakresie tzw. **rolnictwa ekologicznego**,
- rozwój rolnictwa należy rozpatrywać łącznie z przetwórstwem oraz handlem,
- uwzględniając charakter produkcji oraz zróżnicowane warunki produkcji rolnej, w województwie lubelskim **potencjał rozwojowy posiadają zarówno duże gospodarstwa rolne jak i małe z wykształconą specjalizacją**,
- możliwości rozwojowe posiadają zarówno duże jak i małe zakłady przetwórstwa produktów rolnych (przykład spółdzielni mleczarskich),
- w proces planowania rozwoju rolnictwa należy aktywnie włączyć stowarzyszenia i organizacje zawodowe, np. Lubelską Izbę Rolniczą, samorząd rolniczy oraz instytucje branżowe, np. Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli,
- w planowaniu i realizacji działań rozwojowych na terenach wiejskich zasadne jest **wykorzystanie doświadczeń lokalnych grup działania** w ramach wdrażania programu LEADER,
- zasadne jest wykorzystanie doświadczeń w zakresie **współpracy rolników w grupach producenckich**,
- **bezpieczeństwo żywnościowe** oraz poprawa efektywności ekonomicznej rolnictwa zależy od specjalizacji i racjonalnej intensyfikacji produkcji (bezpiecznej dla środowiska),
- **rolniczy handel detaliczny** stanowi ważny aspekt rozwoju i funkcjonowania gospodarstw rolnych, w tym w kontekście możliwości wspierania małych przetwórci rolnych,
- ważnym uwarunkowaniem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich są obserwowane i prognozowane procesy demograficzne,
- dużym pogłębiającym się problemem są możliwości zagospodarowania odpadów. W tym kontekście, zgodnie z koncepcją **circular economy** należy rozważyć możliwości realizacji elektrociepłowni odpadów komunalnych,
- dylematy związane z potencjałem i znaczeniem Lubelszczyzny w **produkcji tytoniu**, w kontekście polityki antynikotynowej,
- w ramach działań dotyczących rozwoju rolnictwa ważnym aspektem jest stworzenie efektywnych rozwiązań organizacyjnych, np. poprzez utworzenie **Lubelskiego Holdingu Spożywczego**,

- w dyskusji o przyszłości lubelskiego rolnictwa nie można zapominać o jego tradycjach, reprezentowanych np. przez **Muzeum Wsi Lubelskiej**, które powinno być wizytówką naszego województwa.

Wnioski i rekomendacje dotyczące strategicznych kierunków rozwoju rolnictwa w województwie lubelskim:

- wizja rozwoju województwa lubelskiego powinna uwzględniać dążenie do stworzenia **Lubelskiego Okręgu Rolniczego**, który stanowić będzie układ zamknięty w którym funkcjonują rolnicy jako producenci, przetwórcy, handlowcy oraz konsumenci,
- kluczowe znaczenie ma **wykreowanie marki żywnościowej** produktu województwa lubelskiego (w tym z wykorzystaniem podjętych inicjatyw, np. Spichlerz Lubelski),
- kierunki rozwoju rolnictwa w województwie lubelskim (zorientowane na wykształcenie specjalizacji) powinny być dostosowane do zróżnicowanych wewnątrzregionalnie uwarunkowań (rejonizacja),
- uwzględniając istotę OSI (jako decyzji strategicznej dotyczącej zapewnienia realnego wsparcia), kompetencje w zakresie gospodarowania wodami, a także potrzeby rozwojowe województwa, rekomenduje się **weryfikację OSI – Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych** (w wymiarze geograficznym oraz w zakresie interwencji) ukierunkowując działania na minimalizowanie zagrożenia suszą, w tym przede wszystkim poprzez rozwój małej retencji,
- jednym z priorytetów UE, istotnych również w polityce regionalnej województwa lubelskiego powinien być **rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym**.

Obszar tematyczny:

❖ przedsiębiorczość i wykorzystanie potencjału badawczo-rozwojowego

Konferencji tematycznej dotyczącej wyzwań, problemów i możliwości rozwojowych związanych z rozwojem przedsiębiorczości i wykorzystaniem potencjału badawczo-rozwojowego w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) przewodniczył **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego*. Założenia aktualizacji SRWL przedstawił Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR UMWL, natomiast dyskusję moderował **dr hab. Zbigniew Pastuszek**.

Uczestnikami spotkania byli:

- Radni Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- przedstawiciele samorządów lokalnych i instytucji publicznych,
- przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, w tym środowisko przedsiębiorców,
- mieszkańcy regionu.

Strategiczne płaszczyzny wyzwań, problemów i możliwości rozwojowych związanych z rozwojem przedsiębiorczości i wykorzystania potencjału badawczo - rozwojowego wynikające założeń regionalnej polityki rozwoju województwa lubelskiego:

- **Lublin jako ośrodek akademicki** o wysokim potencjale naukowym,
- **wykorzystanie nauki, badań i kreatywnych pomysłów** w rozwoju województwa lubelskiego,
- **rozwój rolnictwa** w oparciu o zdrową i ekologiczną żywność,
- **logistyka** i kolej stanowią płaszczyznę rozwoju województwa lubelskiego,
- **rozwój turystyczny** Doliny Bugu i Rostocza,
- wykorzystanie nowoczesnych technologii w dziedzinie medycyny i telemedycyny.

Kluczowe aspekty w obszarze przedsiębiorczości i potencjału badawczo - rozwojowego w województwie lubelskim (w tym potencjały, bariery oraz oczekiwane działania) wskazane przez **interesariuszy polityki**:

- zorientowanie uczelni w kierunku **jednostek badawczych**,
- **współpraca instytucjonalna** pomiędzy przedsiębiorcami, a jednostkami naukowymi,
- potrzeba działań koordynujących w Strategii oraz jasne określenie potrzeb w zakresie prowadzenia konkretnych badań czy prac komercjalizacyjnych,
- Strategia powinna określać kierunki badań naukowych oraz wspierać badania naukowe o wysokim potencjale aplikacyjnym,
- potrzeba odpowiedniego kształcenia, w celu uzupełnienia braków w kadrze naukowej np. poprzez profilowanie, doszkalanie naukowców,
- w Strategii potrzebny jest zapis, który będzie kładł nacisk na zwiększenie możliwości szybszego reagowania i udzielenia odpowiedzi przedsiębiorcom w sprawach problemowych,
- konsekwencją słabych połączeń komunikacyjnych z Europą jest lokowanie inwestycji w innych regionach,
- potrzeba utworzenia **przejścia granicznego Polska – Ukraina, Polska – Białoruś**,
- Strategia powinna wyznaczać w jakim kierunku będzie się rozwijać nasz region, w celu wykonywania konkretnych badań w odniesieniu do danego założenia strategicznego,
- wspieranie kompetencji językowych wśród polskich studentów szansą na współpracę międzynarodową,
- należy wskazać konkretne osoby z pracowników DSiR UMWL, ale również instytucje i uniwersytety, które będą się zajmować daną dziedziną w Strategii, co mogłoby doprowadzić do rozwoju województwa,
- potrzeba wykonania analizy SWOT, która pomogłaby nakreślić priorytety działań,

- **rolnictwo** jako jeden z głównych obszarów specjalizacji powiązany z **biogospodarką, energią niskoemisyjną oraz zmianami klimatu**,
- Strategia powinna podkreślić lub nastawić się na specjalizacje informatyczną albo około informatyczną,
- wykorzystanie zasobów naturalnych nie tylko na cele spożywcze, ale również ukierunkowanie na **klaster kosmetyczny**,
- potrzeba narzędzi informatycznych monitorujących wskaźniki tj. Smartwatch, oraz wizja utworzenia obserwatorium wskaźników online,
- potrzeba synergii pomiędzy poszczególnymi branżami, np. IT i medycyna czy telemedycyna, przemysł rolniczy z logistyką, IT, przemysłem maszynowym, warto też szukać kontekstu przemysłu 4.0,
- usprawnienie procesu komunikacji pomiędzy potrzebującym a referentem, klientem a producentem - stworzenie punktu koordynującego (punkt biznesu, konsultacji dla przedsiębiorcy), który będzie monitorował również procesy badawcze,
- niewykorzystanie w pełni dużego potencjału naukowo- badawczego w sferze B+R oraz brak współpracy w tym obszarze,
- współpraca pomiędzy Urzędem Marszałkowskim, Urzędem Miasta, uczelniami lubelskimi i innymi podmiotami ze sfery naukowo-badawczej, są kluczową sprawą w aktualizacji Strategii.

Obszar tematyczny:

❖ **miasta i ich obszary funkcjonalne**

Konferencji tematycznej dotyczącej miast i ich obszarów funkcjonalnych w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) przewodniczył **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego*. Założenia aktualizacji SRWL przedstawił Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR UMWL, natomiast dyskusję moderował **prof. dr hab. Andrzej Miszczuk**.

Uczestnikami spotkania byli:

- Radni Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- przedstawiciele samorządów lokalnych i instytucji publicznych,
- przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, w tym środowisko przedsiębiorców,
- mieszkańcy regionu.

Strategiczne płaszczyzny rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych wynikające założeń regionalnej polityki rozwoju województwa lubelskiego:

- **rozwój infrastruktury drogowej,**

- **potencjał i rozwój miast, a także znaczenie rolnictwa i obszarów wiejskich w miejskich obszarach funkcjonalnych,**
- **paradygmat zrównoważonego rozwoju.**

Kluczowe aspekty rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych w województwie lubelskim (w tym potencjały, bariery oraz oczekiwane działania) wskazane przez **interesariuszy polityki**:

- rozwój miast warunkowany jest skalą czynników zewnętrznych,
- wzmacnianie rangi obszaru poprzez osoby kreatywne i wykształcone,
- teoria lidera szansą rozwoju dla całego obszaru,
- koncepcja Smart City, wykorzystanie działu IT,
- uwarunkowania europejskie i krajowe wytycznymi nowych priorytetów w kontekście rozwoju miast,
- uwarunkowania regionalne tj.: przygraniczne położenie, zmiany demograficzne, brak podstaw gospodarczych w miastach stanowią istotną barierę rozwoju,
- kwestie demografii i infrastruktury społecznej głównymi elementami rozwoju jednostki osadniczej,
- zmiana **polityki wobec miast uzdrowiskowych** oraz poprawa połączeń komunikacyjnych szansą rozwoju obszarów cennych przyrodniczo,
- istotną kwestią jest, aby władze ośrodków miejskich zagwarantowały mieszkańcom poprawę warunków życia zwiększając dostęp do usług, kultury i komunikacji oraz silniej oddziaływały na aspekt ekonomiczny,
- kolejowe połączenia komunikacyjne dające możliwość łatwego transportu bez konieczności emigracji,
- w kontekście rozwoju zrównoważonego uwzględnienie **miast zmarginalizowanych**,
- w aspekcie **turystyki i rekreacji** rozwój oparty o zasób i produkt lokalny,
- potrzeba budowy **centrum technologicznego**,
- województwo potrzebuje dobrego marketingu oraz strategii marketingowej, wyznaczając jedną silną i rozwojową dziedzinę całego województwa,
- **problemy mniejszych miast**, które są wykluczone na rzecz wsparcia dla większych ośrodków miejskich, wszystkie mniejsze miasta powiatowe powinny zostać objęte specjalnym programem,
- istota wpisania w OSI terenów przygranicznych w celu przeciwdziałania procesów degradacyjnym na tych obszarach,
- wsparcie finansowe z pomocy technicznej w ramach RPO dla samorządów, będących w OSI, które realizują programy ZIT,
- zapewnienie w OSI alokacji środków w ramach nowego RPO z założeniem preferencji w konkursach lub bezpośrednio adresowanych tylko do firm, miast i gmin znajdujących się w MOF,

- **lokowanie centralnych inwestycji** warunkiem rozwoju gospodarczego regionu,
- **obszar Rostocza** stwarza wielką szansę pozwalającą na wytworzenie korzyści związanych z popularyzacją oraz podniesieniem czynnika rozwoju gospodarczego dla jednostek miejskich,
- wykorzystanie obszarów funkcjonalnych miast, w celu osiągnięcia synergii w kontekście rozwoju subregionów województwa lubelskiego,
- ważna kwestia **retencji wody** oraz **gospodarowania wodami**,
- projekt rozwijania i rewitalizacji wzgórza „Kościelec” jako centrum wielokulturowego,
- regionalny projekt budowy **kolei metropolitalnej** odpowiedzią na problemy rozwojowe miast w kontekście transportu,
- kluczem do rozwoju aktywności gospodarczej w regionie jest współpraca pomiędzy wszystkimi ośrodkami,
- w kontekście rozwoju gospodarczego regionu zasadnym jest tworzenie możliwości prostszego procesu nabywania terenów inwestycyjnych, jak również kwestie dostępności oraz przemysł czasu wolnego,
- utworzenie w regionie Lubelszczyzny **centrum energetycznego** - wielki atut rozwojowy województwa Lubelskiego,
- zapewnienie wsparcia **bazy transportowo-logistycznej** na obszarach przygranicznych szansą rozwoju całego regionu,
- wyzwaniem polityki społecznej województwa jest **społeczeństwo starzejące się**, zasadnym jest wykorzystanie potencjału tej grupy oraz stworzenie odpowiednich warunków ochrony zdrowia i opieki.

Obszar tematyczny:

❖ **wyzwania, problemy i możliwości rozwojowe dotyczące spraw społecznych**

Konferencji tematycznej dotyczącej wyzwań, problemów i możliwości rozwojowych spraw społecznych w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) przewodniczył **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego*. Założenia aktualizacji SRWL przedstawił Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR UMWL, natomiast dyskusję moderował **prof. dr hab. Wojciech Misztal**.

Uczestnikami spotkania byli:

- Radni Sejmiku Województwa Lubelskiego,
- przedstawiciele samorządów lokalnych i instytucji publicznych,
- przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, w tym środowisko przedsiębiorców,
- mieszkańcy regionu.

Strategiczne płaszczyzny wyzwań, problemów i możliwości rozwojowych spraw społecznych wynikające założeń regionalnej polityki rozwoju województwa lubelskiego:

- rola stałego kształcenia zawodowego pod względem zapotrzebowania rynku pracy,
- stworzenie profilaktyki zdrowotnej oraz wykorzystanie **potencjału turystyki medycznej**, zaś w odniesieniu do społeczeństwa starzejącego się, stworzenie polityki senioralnej,
- w odniesieniu do problemu związanego z emigracją wykwalifikowanej kadry pracowniczej, propozycja podpisywania umów między uczelniami, a studentami,
- ważna rola współpracy z państwami wschodnimi, w odniesieniu do wspólnego dziedzictwa kulturowego oraz istota edukacji kulturowej i artystycznej,
- w kontekście wykorzystania istotnego wydarzenia zaistniałego w naszym regionie, jakim jest Unia Lubelska **stworzenie centrum edukacyjnego** z panoramą Unii przeznaczonego na cele turystyczne.

Kluczowe aspekty w obszarze spraw społecznych w województwie lubelskim (w tym potencjały, bariery oraz oczekiwane działania) wskazane przez **interesariuszy polityki**:

- w kontekście negatywnych czynników wpływających na rynek pracy potrzeba edukacji w stosunku do potrzeb rynku, ale również działania gwarantujące lepszą jakość życia w województwie,
- ujęcie w Strategii wybranych kierunków kształcenia, które są priorytetowe dla województwa,
- tworzenie nowych kierunków kształcenia jako efekt współpracy pracodawców z uczelniami w oparciu o ustawę i zasady współpracy,
- istotne jest przeprowadzanie analiz długofalowych z uwagi na zachodzące zmiany tj. rozwój technologiczny, propozycja przeprowadzania badań dotyczących wyglądu rynku pracy w województwie lubelskim w 2030 r.,
- w kontekście zmian systemu kształcenia problem z brakiem wykwalifikowanej kadry edukacyjnej na poszczególnych kursach, propozycją rozwiązującą daną sytuację mogą być ulgi podatkowe, przeznaczone dla nauczających fachowców,
- istota zaangażowania przedstawicieli instytucji i organizacji, w tworzeniu wyższego poziomu Strategii rozwoju województwa,
- w kontekście problemów edukacji w regionie zagwarantowanie kadrze pracowniczej możliwości dalszego kształcenia oraz dogodnych warunków pracy, wykształcenie asystentów medycznych,
- w kwestii problemów starzenia się społeczeństwa powinny rozwijać się nowe formy opieki, gwarantujące długoterminową opiekę domową, takie jak samodzielna pomoc medyczna,

- zwrócenie uwagi na problem eurosierot oraz nadchodzącego brexitu, w konsekwencji wzrost zapotrzebowania na miejsca pracy dla powracających Polaków do Polski,
- Strategia powinna w większym stopniu wspierać przedsiębiorstwa w tworzeniu nowych miejsc pracy oraz wspomagać mobilność młodych ludzi,
- w nawiązaniu do problemu obniżenia sprawności fizycznej i postępujących wad rozwojowych wśród młodzieży, w Strategii powinny znaleźć się założenia promujące bezpieczne i atrakcyjne programy aktywności fizycznej, przeznaczone dla młodzieży oraz osób starszych,
- stworzenie systemu wczesnej interwencji socjalnej, który ma na celu wdrożenie aspektów takich jak bezpieczeństwo czy zdrowie oraz przygotowanie młodzieży na wyzwania cywilizacyjne,
- w kontekście przeciwdziałania drenażowi mózgów stworzenie możliwości podpisywania umów pomiędzy pracodawcą, a pracownikiem, który w ramach nabywania nowych kwalifikacji, zobowiązany jest do pozostania w danej firmie na określony czas pracy,
- istota wsparcia mniejszych miejscowości w budowaniu lokalnej tożsamości dziedzictwa kulturowego, tworzenie miejsc, w których można prezentować dobra kulturalne regionu oraz wykorzystanie bibliotek miejskich jako jednostki informacji kulturowej,
- współpraca pomiędzy poszczególnymi środowiskami samorządowymi, a przedsiębiorcami szansą rozwoju turystyki na obszarze Roztocza, Polesia i terenach przygranicznych,
- polityka wsparcia lokalnego w mniejszych ośrodkach miejskich poprzez szukanie szans rozwojowych i wspieranie działań dotyczących regionalizmu,
- potencjał Via Carpatia szansą rozwoju województwa lubelskiego,
- promocja turystyczna Lublina i okolic z atrakcyjnym systemem muzealno – turystycznym z uwzględnieniem aspektów takich jak Unia Lubelska,
- w aspekcie dziedzictwa kulturowego zauważalny problem braku środków finansowych na prowadzenie działań zmierzających do rozwoju turystyki i kompleksowej oferty turystycznej w mniejszych ośrodkach miejskich, które posiadają duży potencjał rozwojowy,
- wsparcie w sferze edukacji kulturowej na terenie całego województwa, poprzez przyznanie funduszy dla szkół oraz ośrodków kulturowych w gminach, na tworzenie działalności kulturowych oraz rozwój świadomości kulturalnej i artystycznej,
- prowadzenie działań, które będą w stanie zachęcić potencjalnego turystę do pozostania w regionie i czerpania z dóbr kulturalnych oraz wytworzonych usług,
- współpraca regionalna z innymi województwami w zakresie powiązania szlaku architektury drewnianej,

- zwrócenie uwagi na kilka rodzajów turystyki: turystyka aktywna, seksualna bądź medyczna,
- potencjał stworzenia miejsc uzdrowiskowych istotnym elementem turystyki zdrowotnej,
- problem zagrożenia chorobami cywilizacyjnymi oraz chorobami zakaźnymi i psychicznymi, w kontekście przybywających imigrantów ze wschodu,
- problemy osób niepełnosprawnych, które są marginalizowane na rynku pracy, a stanowią olbrzymi kapitał ludzki,
- należy wykorzystać potencjał województwa, jakim jest turystyka, zważając na turystykę medyczną, związaną z uzdrowiskami, będącymi jednocześnie atrakcyjnym obszarem dla potencjalnych inwestorów,
- zintegrowanie wszystkich działań i założeń ujętych w Strategii przy wsparciu dla gmin przedstawiających problemy społeczne, tworząc metodyki rozwiązywania trudności w mniejszych jednostkach,
- w kontekście negatywnych zmian demograficznych polityka senioralna jako element tworzenia koniunktury regionalnej,
- wspieranie działań w zakresie promocji zabytków znajdujących się na szlakach turystycznych przy pomocy środków z RPO.

4.4. Spotkania z podmiotami realizującymi działania rozwojowe w obszarze województwa

❖ Gospodarowanie wodami

Spotkanie dedykowane problemom gospodarki wodnej w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) prowadził **Zbigniew Wojciechowski** - Wicemarszałek Województwa Lubelskiego oraz Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR UMWL.

W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele: DŚiZN UMWL, RZGW Lublin – PGW Wody Polskie oraz pracownicy DSiR UMWL.

Założenia aktualizacji SRWL, a także aktualne uwarunkowania wspierania działań wynikające z założeń europejskiej i krajowej polityki rozwoju przedstawiła Dorota Skwarek – Kierownik Oddziału Programowania Strategicznego DSiR UMWL. Przedstawiciele RZGW Lublin przedstawili obecną strukturę zarządzania wodami w Polsce (RZGW w Lublinie nie obejmuje całego województwa) oraz przekazali informację o bieżących i planowanych działaniach w dziedzinie gospodarowania wodami.

Przeprowadzona dyskusja koncentrowała się na następujących **zagadnieniach dotyczących gospodarki wodnej**:

- 1) zasadność **weryfikacji OSI Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych**, w kontekście kompetencji i zadań różnych podmiotów,
- 2) **odbudowa systemu melioracyjnego kanał Wieprz – Krzna** oraz budowa **Zbiornika Oleśniki**,
- 3) **mała retencja** – jako kluczowa płaszczyzna współpracy pomiędzy PGW Wody Polskie a samorządem województwa,
- 4) **wały przeciwpowodziowe** – w kontekście ich wykorzystania w turystyce rowerowej,
- 5) **potencjał energetyczny wody** w województwie lubelskim,
- 6) perspektywa realizacji **drogi wodnej E-40**,
- 7) **zarządzanie wodami opadowymi** w miastach,
- 8) współpraca transgraniczna na rzecz poprawy czystości wód,
- 9) plany przebudowy Zalewu Zemborzyckiego.

W wyniku spotkania wypracowane zostały **wnioski dotyczące realnych możliwych płaszczyzn współpracy PGW Wody Polskie z Samorządem Województwa Lubelskiego**. Należą do nich:

- **rozwój małej retencji**, w tym w aspekcie zarządzania wodami opadowymi na terenach zurbanizowanych,
- **przebudowa i rozbudowa systemu kanału Wieprz-Krzna**, z uwzględnieniem realizacji zbiornika wodnego **Oleśniki**.

❖ **Lubelski Obszar Metropolitalny (LOM)**

Spotkanie na temat aktualnych uwarunkowań planowania rozwoju w obszarze funkcjonalnym Lublin w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) prowadził **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego* natomiast tematyczne wprowadzenie do problematyki spotkania przedstawił Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR UMWL. W dyskusji uczestniczyli:

- przedstawiciele JST położonych w tzw. Lubelskim Obszarze Metropolitalnym (LOM), w tym samorządu powiatowego i samorządów gminnych oraz przedstawiciele Biura Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Lublinie,
- specjaliści eksperci – prof. dr hab. Andrzej Miszczuk oraz dr Krzysztof Markowski Dyrektor US w Lublinie,
- pracownicy UMWL, w tym DSiR oraz DZ RPO.

Przeprowadzona dyskusja koncentrowała się na **następujących zagadnieniach**:

- 1) dylematy związane z **interpretacją pojęć** związanych planowaniem i realizacją działań rozwojowych w Obszarze Funkcjonalnym Lublina oraz zasięgiem geograficznym opracowania strategii ponadlokalnej i wykorzystania mechanizmu ZIT,
- 2) uwarunkowania prawne i formalne planowania rozwoju w obszarach funkcjonalnych,
- 3) **założenia wyznaczania OSI** w aktualizowanej SRWL,
- 4) doświadczenia z dotychczasowej współpracy JST w ramach ZIT oraz bieżące działania związane z przygotowaniem do kolejnej perspektywy finansowej,
- 5) **priorytety współpracy ponadlokalnej** w obszarze funkcjonalnym Lublina,

Najważniejsze wnioski dotyczące działań rozwojowych w obszarze funkcjonalnym Lublina:

- **zasięg geograficzny miejskiego obszaru funkcjonalnego** (wyznaczonego dla potrzeb planowania przestrzennego), obszaru strategicznej interwencji (wyznaczonego dla potrzeb zorientowania wsparcia samorządu województwa w celu realizacji priorytetów regionalnych) oraz obszaru dla którego przewiduje się mechanizm ZIT nie musi być tożsamy,
- kluczowe znaczenie dla weryfikacji obszaru na którym będzie mógł być zastosowany mechanizm ZIT jest **deklaracja JST dotycząca chęci współpracy** na rzecz realizacji przedsięwzięć zintegrowanych,
- wśród **priorytetów współpracy ponadlokalnej** należy uwzględnić: gospodarkę odpadami oraz funkcjonowanie infrastruktury kanalizacyjnej, a także kwestie związane z czystym powietrzem, komunikacją, logistyką, służbą zdrowia, energetyką, rolnictwem oraz ochroną wód,
- **partnerami w planowaniu i realizacji działań** w obszarze funkcjonalnym ośrodka wojewódzkiego powinni być także **starostowie powiatów** zlokalizowanych w tym obszarze,
- w planowaniu zakresu interwencji w ramach OSI regionalnego LOM uwzględnione zostaną wnioski wypracowane w ramach **partnerskiej współpracy JST**,
- niezbędne jest pilne podjęcie prac w zakresie wygenerowania działań dla mechanizmu ZIT oraz uzyskania deklaracji gmin dotyczących chęci współpracy na rzecz ich realizacji.

❖ Transport lotniczy

Spotkaniu poświęconemu problemom rozwojowym i przyszłości regionalnego transportu lotniczego w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) przewodniczył Bogdan Kawałko - Dyrektor DSiR UMWL.

W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele: Zarządu Portu Lotniczego Lublin S.A. (PLL S.A.), Departamentu Gospodarki i Wspierania Przedsiębiorczości UMWL (GWP) oraz Departamentu Strategii i Rozwoju UMWL.

Podczas spotkania Bogdan Kawałko Dyrektor DSiR przedstawił założenia aktualizacji SRWL, a także aktualne uwarunkowania rozwoju lotnisk regionalnych wynikające z założeń europejskiej i krajowej polityki rozwoju. Reprezentant PLL S.A. zaprezentował obecną sytuację (w zakresie mapy połączeń oraz podstawowych wskaźników statystycznych obrazujących ruch lotniczy) wskazując jednocześnie następujące **możliwości rozwoju funkcjonalnego Portu Lotniczego**:

- 1) **kontynuacja działań służących poprawie dostępności regionu** – opartych przede wszystkim na dalszym rozwoju siatki połączeń i zwiększaniu liczby pasażerów podróżujących z/do PLL S.A.,
- 2) **rozwój funkcji cargo** – w zależności od wybranego wariantu, opartej (głównie) na lotniczych przewozach towarowych (wiąże się z potrzebą znaczących inwestycji, w tym m.in. wydłużeniem drogi startowej lotniska) lub przewozach drogowych (Road Feeder Service – RFS) uzupełnianych, w miarę dostępności i możliwości, przewozami lotniczymi,
- 3) **rozwój portu lotniczego jako akceleratora innowacji** w lotnictwie.

W trakcie dyskusji wypracowane zostały następujące **wnioski**:

- ze względu swoją rolę w regionalnym układzie transportowym, a także uwarunkowania społeczno-gospodarcze w województwie, **ocena funkcjonowania portu lotniczego nie powinna ograniczać się jedynie do statystycznej analizy operacji lotniczych, ruchu pasażerskiego i siatki połączeń**,
- funkcjonowanie **portu lotniczego wpływa pozytywnie na dostępność regionu**, co jest jednym z kluczowych czynników jego **atrakcyjności inwestycyjnej** (jest to czynnik, który bardzo trudno zmierzyć w skali regionalnej),
- **przyszłość regionalnego portu lotniczego wymaga poszukiwania nowych** i rozwijania obecnych jego **funkcji**. Ze względu na istniejące uwarunkowania, a także potrzeby inwestycyjne, na szczególną uwagę zasługuje scenariusz nr 3) z możliwością równoczesnych działań na rzecz realizacji scenariusza nr 2),

- wybór kierunków rozwoju regionalnego Portu Lotniczego Lublin S.A. wymaga pogłębionych analiz funkcjonalności, potrzeb infrastrukturalnych i możliwości inwestycyjnych.

❖ Wymiar transgraniczny

W Instytucie Europy Środkowej w Lublinie odbyło się spotkanie poświęcone problematyce wymiaru transgranicznego w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030).

W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele: DSiR UMWL oraz Instytutu Europy Środkowej.

Podczas spotkania wskazane zostały możliwe **płaszczyzny współpracy oraz działania rozwojowe:**

- wymiar transgraniczny „Via Carpatia” oraz rozwijająca się „Inicjatywa Trójmorza”,
- rozwijanie powiązań komunikacyjnych, w tym np. kolejowych Lublin-Lwów,
- rozwój turystyki opartej o walory terenów przygranicznych,
- potrzeba przededefiniowania tzw. „położenia geopolitycznego” w kontekście planowania działań w perspektywie do roku 2030,
- potrzeba aktywnej współpracy zarówno w procesie aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego jak również Strategii Współpracy Transgranicznej.

❖ Wymiar lokalny

W ramach Konwentu Gmin Powiatu Krasnostawskiego w Izbicy, odbyło się spotkanie poświęcone problematyce współpracy samorządów lokalnych z samorządem województwa w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030).

W trakcie spotkania Bogdan Kawałko – Dyrektor DSiR UMWL zaprezentował Założenia aktualizacji Strategii WL do 2030 r. ze szczególnym uwzględnieniem problematyki rozwoju lokalnego gmin i miast.

Podczas spotkania wskazane zostały **problemy oraz następujące propozycje działań i oczekiwania rozwojowe.**

- niezbędna jest koordynacja działań transportowo - komunikacyjnych, w tym przede wszystkim w odniesieniu do powiązań:
 - drogi krajowej nr 19 (Via Carpatia) z drogą wojewódzką nr 842,

- dróg wojewódzkich nr 846, 843, 837 i 812 wpływających na dostępność granicy oraz mających istotny wpływ na rozwój logistyki, przedsiębiorczości, powstawania nowych miejsc inwestycyjnych,
- potrzeba wsparcia budowy zbiorników retencyjnych, w tym:
 - na rzece Wieprz obejmujący obszar łąk w dorzeczu rzeki Wieprz w Mieście Krasnystaw, gminie Krasnystaw, Łatyczowie do mostu przy elektrowni wodnej w Tarnogórze,
 - na rzece Wolica w miejscowości Topola w Gminie Izbica,
 - budowa retencyjnego „Zbiornika Wodnego Oleśniki” na rzece Wieprz obejmującego teren Gminy Krasnystaw, Łopiennik Górny oraz Trawniki i Rejowiec Fabryczny,
- potrzeba stworzenia nowej lub modernizacja obecnej linii kolejowej przebiegającej przez miejscowości Krasnystaw i Izbica wraz z budową miejsc przeładunkowych dla kontenerów towarowych, system połączeń kolejowych jako alternatywny sposób komunikacji regionu,
- uwzględnienie w programach wsparcia działań związanych z rozwojem przedsiębiorczości, w tym przygotowanie terenów inwestycyjnych,
- wsparcie rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego,
- potrzeba wspierania form ochrony obiektów historycznych znajdujących się w naszym regionie, wpisanie ruin zamku w Krupem jako istotnego i cennego zabytku do ocalenia w Strategii województwa.

❖ **Bezpieczeństwo energetyczne**

Celem spotkania było omówienie planów rozwojowych dotyczących realizacji elektrowni systemowej w województwie lubelskim (proponowana lokalizacja Stara Wieś) oraz koncepcji budowy linii kolejowej Dominów - Bogdanka w kontekście aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030).

Spotkanie prowadził **Zbigniew Wojciechowski** - *Wicemarszałek Województwa Lubelskiego* przy udziale Bogdana Kawałko - Dyrektora DSiR UMWL. W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele Enea Badania i Rozwój Sp. z o.o. oraz pracownicy DSiR UMWL.

Podczas spotkania przedstawiciele Enea Badania i Rozwój Sp. z o.o. zaprezentowali podstawowe założenia technologiczne i funkcjonalne planowanej elektrowni oraz stan prac koncepcyjnych dotyczących budowy linii kolejowej relacji Dominów – LW Bogdanka.

W trakcie spotkania poruszone zostały następujące **zagadnienia**:

- techniczne aspekty planowanej elektrowni, w tym dotyczące: udziału stosowanych paliw energetycznych (m.in. pelletu z łuski słonecznika) oraz zapotrzebowania na wodę,
- prognozowane oddziaływanie planowanej elektrowni na środowisko, w tym przede wszystkim w aspekcie uwalnianych do powietrza zanieczyszczeń,
- społeczne aspekty funkcjonowania elektrowni, w tym przede wszystkim w zakresie planowanego zatrudnienia,
- zgodność przedsięwzięcia z polityką regionalną województwa lubelskiego, w tym przede wszystkim w zakresie ustaleń Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego,
- planowanego przebiegu linii kolejowej Dominów – Bogdanka z uwzględnieniem lokalizacji przystanków oraz czasu przejazdu,
- pasażersko-towarowego charakteru planowanej linii kolejowej,
- znaczenia planowanej linii kolejowej w kształtowaniu systemu transportu regionalnego.

Ze względu na charakter spotkania, które zainicjowało dyskusję o planowanej inwestycji, w ramach podsumowania uznano za zasadną kontynuację rozmów w przedmiotowym zakresie, natomiast przedstawiciele Enea zadeklarowali:

- przygotowanie kompleksowej informacji o zakładanym oddziaływaniu przedsięwzięcia na różne sfery rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego województwa lubelskiego,
- wskazanie oczekiwań w zakresie roli oraz zakresu wsparcia przedsięwzięcia przez Samorząd Województwa Lubelskiego.

4.5. Ankieta

Komplementarnym elementem prowadzonej otwartej debaty publicznej w ramach spotkań subregionalnych oraz tematycznych była przeprowadzona w miesiącach wrzesień, październik, listopad 2019 r. anonimowa ankieta internetowa.

Celem ankiety było uzyskanie opinii mieszkańców województwa lubelskiego na temat głównych dziedzin, które mają największy wpływ na życie społeczno-gospodarcze, a także na temat potencjałów oraz problemów rozwojowych regionu oraz niezbędnych do realizacji priorytetowych przedsięwzięć rozwojowych.

Adresatami ankiety byli wszyscy mieszkańcy województwa lubelskiego, w tym podmioty uczestniczące w debacie m.in.: jednostki samorządu terytorialnego, departamenty

Urzędu Marszałkowskiego, radni Sejmiku Województwa Lubelskiego, inni zaangażowani partnerzy społeczno-gospodarczy.

Kwestionariusz ankiety składał się z 3 modułów, tj. I. Znaczenie oraz wpływ podstawowych obszarów (dziedzin) życia społeczno-gospodarczego, II. Główne potencjały i słabości regionu, III. Kluczowe przedsięwzięcia, inicjatywy. W kwestionariuszu ankiety zastosowano zarówno pytania zamknięte (jednokrotnego wyboru) jak i pytania otwarte. Ankieta dostępna była na stronie strategia.lubelskie.pl od dnia 23 września do dnia 4 listopada 2019 roku.

Uzyskane odpowiedzi jednoznacznie wskazują na zaangażowanie i udział mieszkańców z terenu wszystkich powiatów województwa lubelskiego. Respondenci mieli możliwość wypowiedzenia się na każdy z trzech modułów osobno, stąd też różnice w liczbie uzyskanych odpowiedzi w poszczególnych modułach: moduł I. uzyskano 703 odpowiedzi, moduł II. uzyskano 557 odpowiedzi, moduł III. uzyskano 311 odpowiedzi.

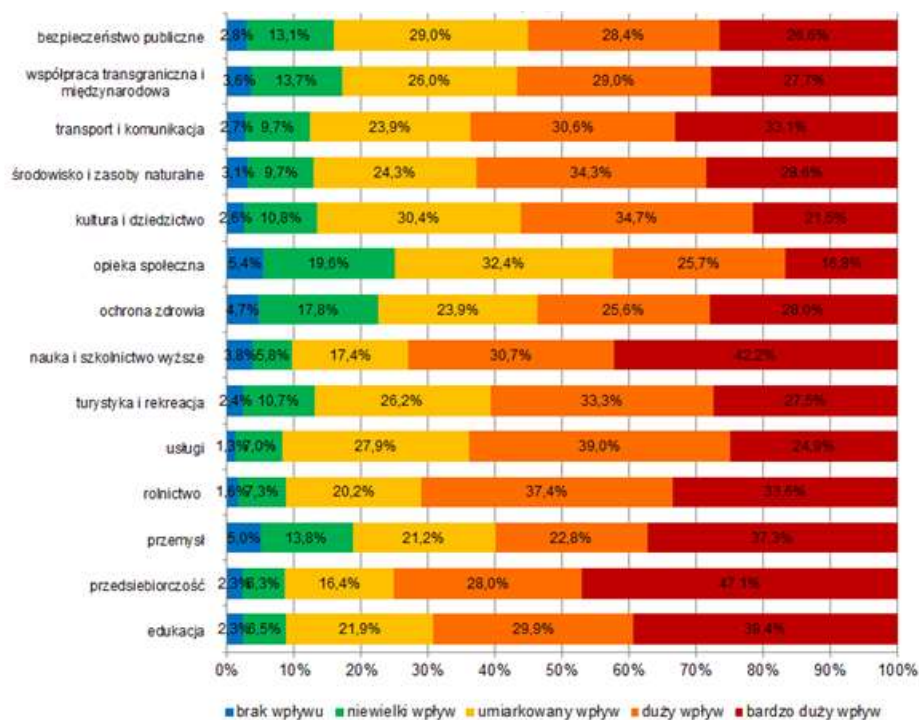
4.5.1 Moduł I. Znaczenie oraz wpływ podstawowych obszarów (dziedzin) życia społeczno – gospodarczego

Moduł zawierał 2 pytania tzw. „zamknięte”, które dotyczyły oceny wpływu wskazanych obszarów życia społeczno-gospodarczego tj. (przedsiębiorczość, nauka i szkolnictwo wyższe, edukacja, rolnictwo, transport i komunikacja, usługi, środowisko i zasoby naturalne, przemysł, turystyka i rekreacja, współpraca transgraniczna i międzynarodowa, bezpieczeństwo publiczne, kultura i dziedzictwo, ochrona zdrowia, opieka społeczna) na rozwój województwa lubelskiego.

Głównym celem było uzyskanie oceny wpływu wskazanych obszarów życia społeczno-gospodarczego na rozwój regionu. Przyjęto skalę od 1 do 5, przy czym: 1 oznaczał - brak wpływu, 2 - niewielki wpływ, 3 - umiarkowany wpływ, 4 - duży wpływ, 5 - bardzo duży wpływ.

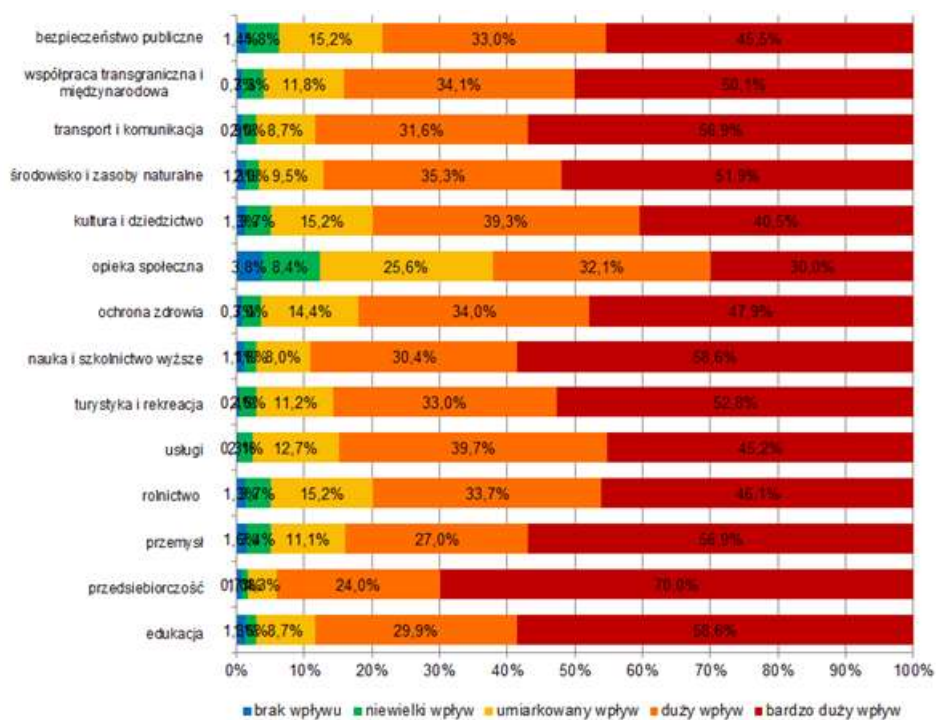
Pytanie pierwsze odnosiło się do istniejącego wpływu tych obszarów (Wykres 1), natomiast pytanie drugie odnosiło się do przyszłego, oczekiwanego wpływu wskazanych poszczególnych obszarów życia społeczno-gospodarczego na rozwój województwa lubelskiego (Wykres 2).

Wykres 1 Ocena dotychczasowego wpływu wskazanych obszarów życia społeczno-gospodarczego na rozwój województwa lubelskiego [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Wykres 2 Wskazania oczekiwanego (w nowej SRWL) wpływu obszarów życia społeczno-gospodarczego na rozwój województwa lubelskiego [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Według osób biorących udział w ankiecie, dziedziną życia społeczno-gospodarczego, która ma **największy dotychczasowy wpływ** na rozwój województwa lubelskiego jest **przedsiębiorczość**, 75,1% ankietowanych zaznaczyło odpowiedź „bardzo duży wpływ” oraz „duży wpływ”. Kolejną dziedziną wskazywaną jako mającą znaczący (bardzo duży oraz duży) wpływ na rozwój regionu jest **nauka i szkolnictwo wyższe** 73% oraz **edukacja** 70%, a także **rolnictwo** 71%.

W odniesieniu do skali 1 - 5, gdzie 1 oznacza brak wpływu, 5 oznacza bardzo duży wpływ, opinie wyrażane przez mieszkańców województwa przedstawiają się następująco: przedsiębiorczość na pięciostopniowej skali uzyskała 4,11, nauka i szkolnictwo wyższe 4,02, edukacja 3,98, rolnictwo 3,94. (Tabela 1)

Podobne opinie uzyskano w przypadku wskazania oczekiwanego wpływu obszarów życia społeczno-gospodarczego na rozwój województwa.

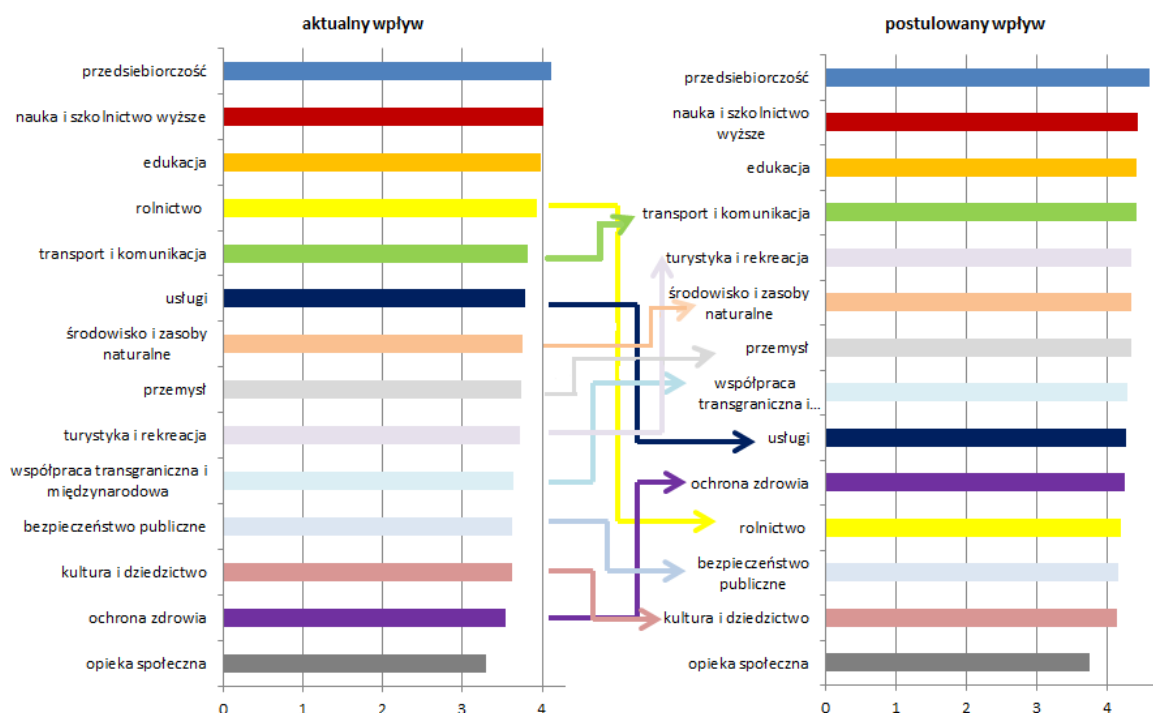
Osoby biorące udział w ankiecie, jako dziedzinę życia społeczno-gospodarczego, która **w przyszłości powinna mieć największy wpływ** na rozwój województwa lubelskiego wskazują również **przedsiębiorczość**, 94% ankietowanych zaznaczyło odpowiedź „bardzo duży wpływ” oraz „duży wpływ”, następnie **nauka i szkolnictwo wyższe** 89%, **edukacja** 88%, oraz **transport i komunikacja** 88,5%.

Mieszkańcy województwa lubelskiego, oceniając wpływ wskazanych dziedzin na życie społeczno- gospodarcze regionu, zdecydowanie mocniej akcentowali każdą z nich, jako mającą oczekiwany w przyszłości wpływ na rozwój województwa.

Najbardziej zauważalne jest to w przypadku ochrony zdrowia – postulowany wzrost znaczenia aż o 0,71, a także turystyki i rekreacji – wzrost znaczenia o 0,62, współpracy transgranicznej i międzynarodowej – wzrost znaczenia o 0,66.

W opinii ankietowanych obecnie **najmniejsze oddziaływanie na rozwój województwa** posiada **opieka społeczna, ochrona zdrowia oraz kultura i dziedzictwo**. Respondenci uważają jednak iż w przyszłości **znaczenie ochrony zdrowia powinno wzrosnąć**.

Wykres 3 Zmiana pozycji wskazanych obszarów życia społeczno-gospodarczego pod względem ich wpływu na rozwój województwa lubelskiego.

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

4.5.2 Główne potencjały i słabości regionu

Moduł II zawierał 4 pytania tzw. „zamknięte”, dotyczące **mocnych i słabych stron województwa lubelskiego**, a także wskazania stojących przed nim **szans i zagrożeń**. Ankietowani dokonując oceny wpływu wskazanych obszarów/czynników na rozwój województwa, posiadali jednocześnie możliwość umieszczenia (wpisania) własnych obszarów i dziedzin życia społeczno-gospodarczego.

Podobnie jak w Module I przyjęto tu skalę od 1 do 5, przy czym: 1 oznaczał – najmniejsze znaczenie, 2 – niewielkie znaczenie, 3 – umiarkowane znaczenie, 4 – duże znaczenie, 5 – bardzo duże znaczenie.

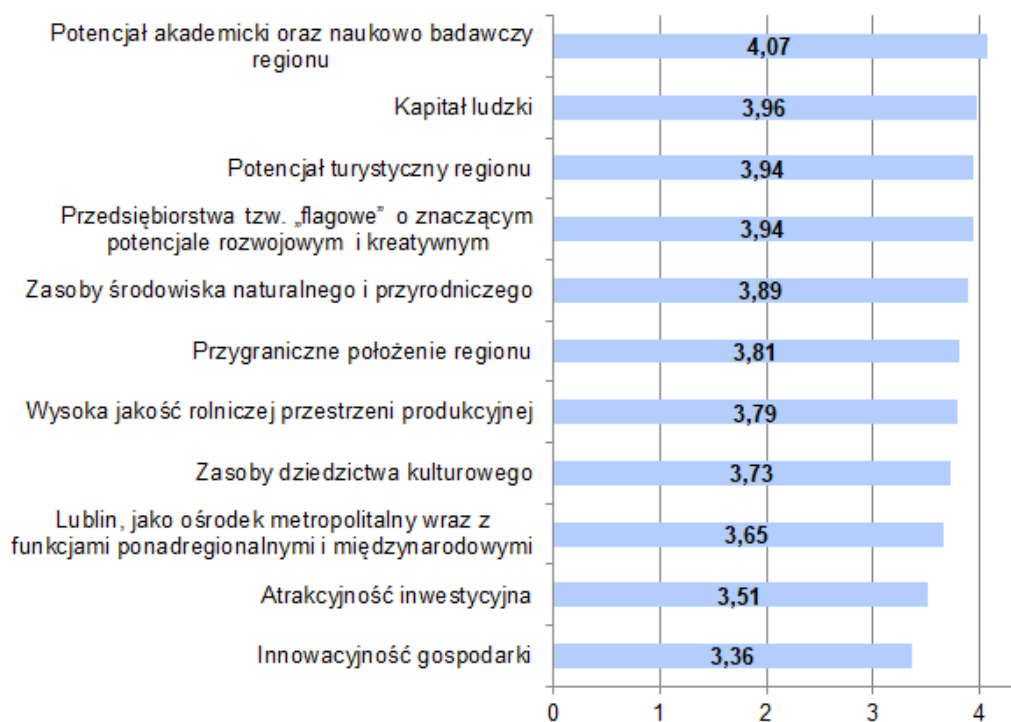
W pytaniu 1, należało wskazać najważniejszy zasób/silną stronę/potencjał województwa lubelskiego. Wyboru dokonywano spośród listy obszarów/czynników przytoczonych poniżej, przy czym istniała możliwość poszerzenia tej listy o własny obszar/czynnik.

- Lublin, jako ośrodek metropolitalny wraz z funkcjami ponadregionalnymi i międzynarodowymi,
- potencjał akademicki oraz naukowo badawczy regionu,
- potencjał turystyczny regionu,
- zasoby środowiska naturalnego i przyrodniczego,
- zasoby dziedzictwa kulturowego,
- wysoka jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej,
- przedsiębiorstwa tzw. „flagowe” o znaczącym potencjale rozwojowym i kreatywnym,
- przygraniczne położenie regionu,
- kapitał ludzki,
- innowacyjność gospodarki,
- atrakcyjność inwestycyjna.

Opinie mieszkańców regionu biorących udział w ankiecie w zakresie wskazania najważniejszego zasobu/silnej strony/potencjału województwa lubelskiego, przedstawione zostały na Wykresie 4, oraz Wykresie 5.

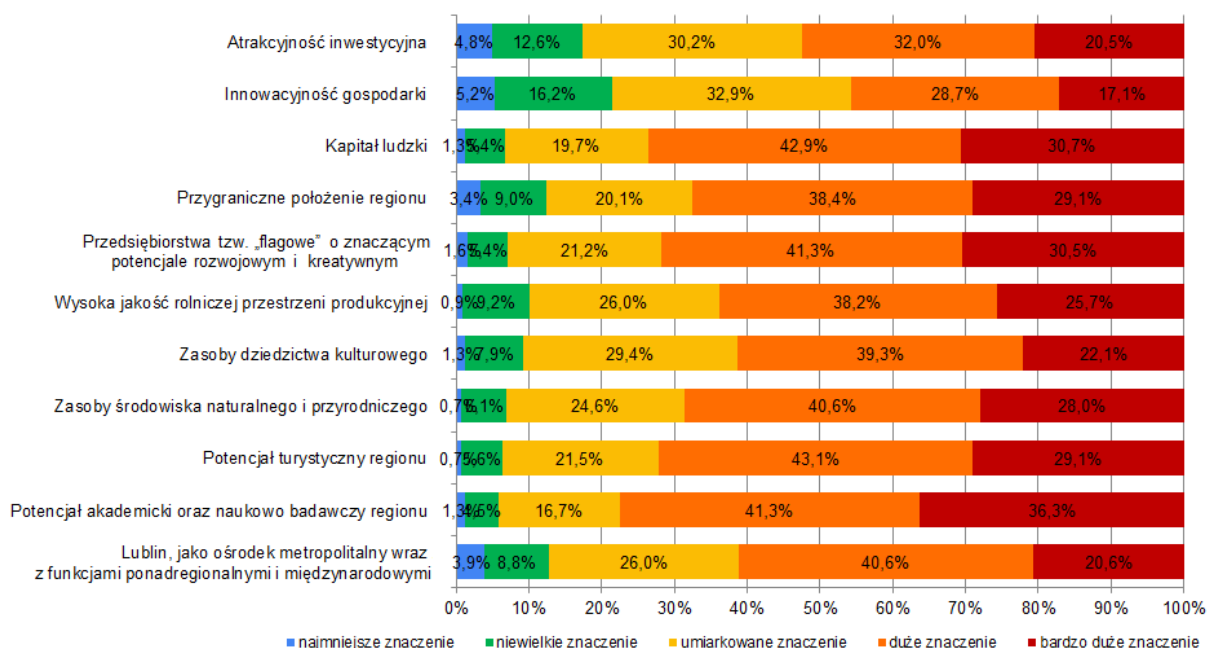
Na Wykresie 4 uzyskane odpowiedzi mieszkańców województwa ujęte zostały w skali 1 - 5, gdzie 1 oznacza – najmniejsze znaczenie, a 5 – bardzo duże znaczenie. Wykres 5 z kolei prezentuje uzyskane odpowiedzi w ujęciu procentowym.

Wykres 4 Ocena potencjałów województwa lubelskiego.

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Wykres 5 Ocena potencjałów województwa lubelskiego [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Ankietowani za **najsilniejszą stronę** województwa lubelskiego uznali **potencjał akademicki oraz naukowo badawczy regionu**. Za czynnik o dużym i bardzo dużym znaczeniu uznało aż 77,6% ankietowanych co dało średnią ocenę **4,07**. Podobnie oceniono **kapitał ludzki**, gdzie 73,6% respondentów uznało iż czynnik ten jest znaczącym potencjałem województwa lubelskiego (średnia ocena **3,96**). **Wysoko oceniono także potencjał turystyczny regionu oraz przedsiębiorstwa tzw. „flagowe”** np. w Puławach, Biłgoraju, Świdniku, Lublinie, Bogdanie i inne, które uznano jako o znaczącym potencjale rozwojowym i kreatywnym. W obydwu przypadkach średnia ocena wynosiła **3,94**, a za czynniki o dużym lub bardzo dużym znaczeniu uznało je około 72% respondentów.

W przypadku prawie wszystkich wskazanych w pytaniu czynników respondenci udzielając odpowiedzi „duże znaczenie” oraz „bardzo duże znaczenie” uznali je za potencjał województwa lubelskiego. (każdy czynnik ponad 60% wskazań). Wyjątkiem **jest atrakcyjność inwestycyjna** ze średnią oceną **3,5** oraz **innowacyjność gospodarki** – średnia ocena **3,36**. Ankietowani ocenili, że te dwa obszary **nie stanowią silnej strony** województwa lubelskiego.

W pytaniu 2 należało wskazać najważniejszą słabość województwa lubelskiego. Ankietowani mieli ocenić następujące czynniki:

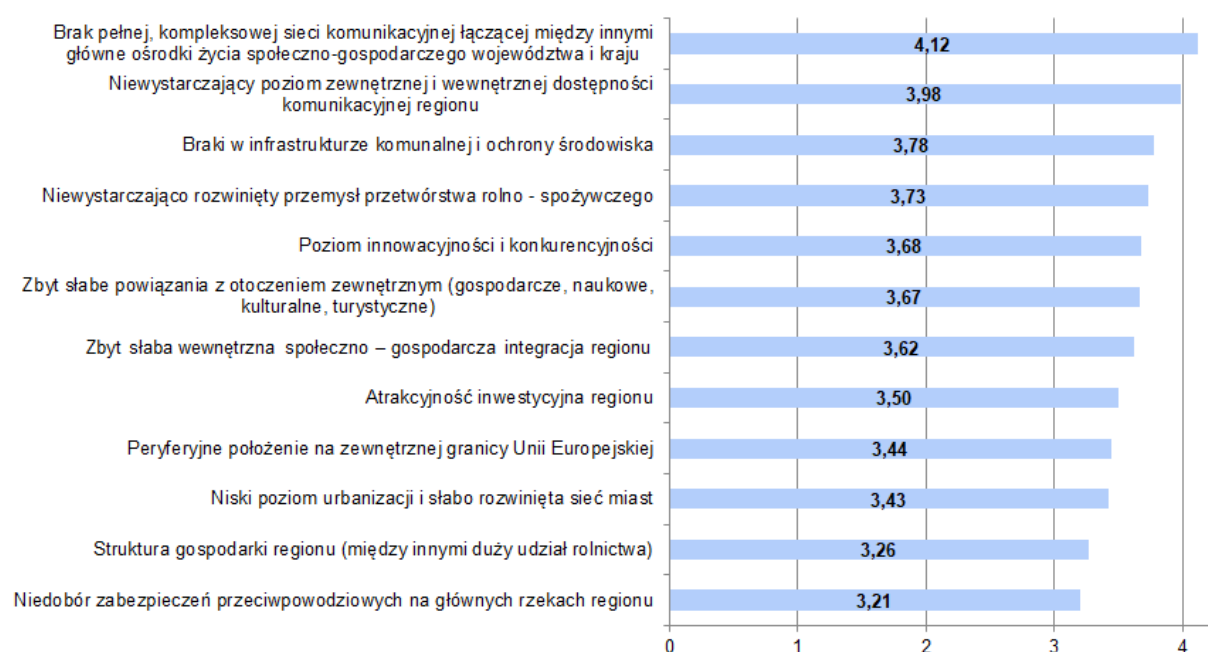
- struktura gospodarki regionu (między innymi duży udział rolnictwa),
- peryferyjne położenie na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej,
- poziom innowacyjności i konkurencyjności,
- atrakcyjność inwestycyjna regionu,

- zbyt słabe powiązania (tzw. sieciowanie współpracy) z otoczeniem zewnętrznym (gospodarcze, naukowe, kulturalne, turystyczne),
- niewystarczający poziom zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej regionu,
- zbyt słaba wewnętrzna społeczno-gospodarcza integracja regionu,
- braki w infrastrukturze komunalnej i ochrony środowiska (sieć kanalizacyjna, instalacje zagospodarowania odpadów komunalnych, inne),
- niedobór zabezpieczeń przeciwpowodziowych na głównych rzekach regionu,
- niski poziom urbanizacji i słabo rozwinięta sieć miast,
- niewystarczająco rozwinięty przemysł przetwórstwa rolno – spożywczego,
- brak pełnej, kompleksowej sieci komunikacyjnej łączącej między innymi główne ośrodki życia społeczno-gospodarczego województwa i kraju. (transport drogowy, kolejowy).

Opinie mieszkańców regionu biorących udział w ankiecie w zakresie wskazania najważniejszych słabości województwa lubelskiego, przedstawione zostały na Wykresie 6, oraz Wykresie 7.

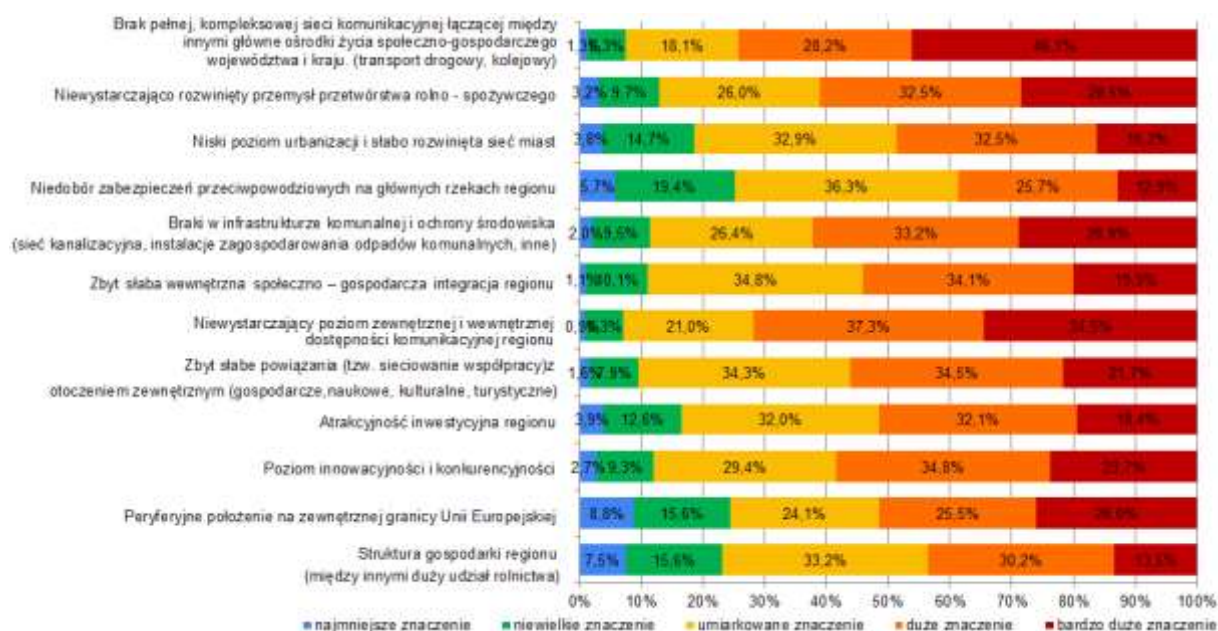
Na Wykresie 6 uzyskane odpowiedzi mieszkańców województwa ujęte zostały w skali 1 – 5, gdzie 1 oznacza – najmniejsze znaczenie, a 5 – bardzo duże znaczenie. Wykres 7 z kolei prezentuje uzyskane odpowiedzi w ujęciu procentowym.

Wykres 6 Średnia ocena słabości województwa lubelskiego.

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Wykres 7 Ocena potencjałów województwa lubelskiego [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Za **największą słabość** województwa lubelskiego ankietowani uznali **brak pełnej, kompleksowej sieci komunikacyjnej łączącej między innymi główne ośrodki życia społeczno-gospodarczego województwa i kraju (transport drogowy, kolejowy)**. Aż 74,3% respondentów uznało że ten czynnik ma duże lub bardzo duże znaczenie, co dało średnią ocenę 4,12. Podobnie oceniono **niewystarczający poziom zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej regionu** (średnia ocena 3,98).

Słabą stroną według respondentów są również **braki w infrastrukturze komunalnej i ochrony środowiska (sieć kanalizacyjna, instalacje zagospodarowania odpadów komunalnych, inne)** - średnia ocena 3,78. Niewystarczająco rozwinięty przemysł przetwórstwa rolno-spożywczego (średnia ocena 3,73) jest również uznawany za barierę w rozwoju województwa.

Za **najmniej istotne słabe strony** województwa lubelskiego uznano: **niski poziom urbanizacji i słabo rozwiniętą sieć miast, gdzie uzyskano średnią – ocenę 3,43**, a następnie **strukturę gospodarki regionu (między innymi duży udział rolnictwa)** – średnia ocena 3,26 oraz **niedobór zabezpieczeń przeciwpowodziowych na głównych rzekach regionu** – średnia ocena 3,21. W tych przypadkach ponad 50% respondentów uważa, że te czynniki mają umiarkowane lub niewielkie znaczenie w ocenie słabości województwa lubelskiego.

Wskazywane przez ankietowanych inne słabości województwa lubelskiego to:

- zaniedbywanie przez lata regionu,

- brak w miastach powiatowych kompleksowo urządzonych terenów pod inwestycje,
- nieodpowiednie wykorzystanie potencjału gospodarczego regionu,
- brak wykorzystania potencjału turystycznego,
- niski rozwój przedsiębiorczości,
- brak perspektywy dla wykorzystania rolniczego potencjału województwa.

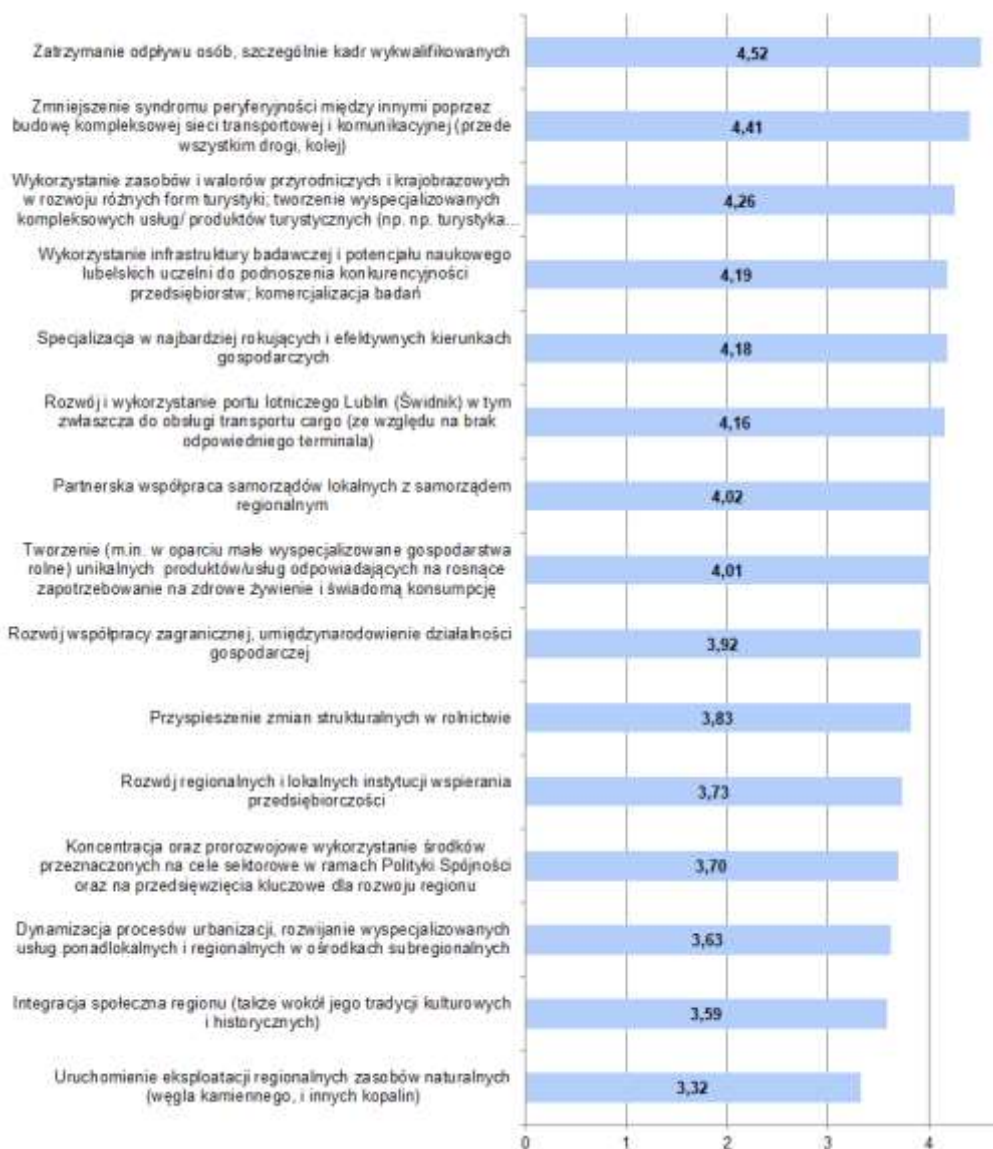
W pytaniu 3 należało wskazać najważniejsze szanse dla rozwoju województwa lubelskiego. Ankietowani mieli ocenić następujące obszary/czynniki:

- zatrzymanie odpływu osób, szczególnie kadr wykwalifikowanych,
- przyspieszenie zmian strukturalnych w rolnictwie,
- specjalizacja w najbardziej rokujących i efektywnych kierunkach gospodarczych,
- tworzenie (m.in. w oparciu małe wyspecjalizowane gospodarstwa rolne) unikalnych produktów/usług odpowiadających na rosnące zapotrzebowanie na zdrowe żywienie i świadomą konsumpcję,
- wykorzystanie infrastruktury badawczej i potencjału naukowego lubelskich uczelni do podnoszenia konkurencyjności przedsiębiorstw; komercjalizacja badań,
- uruchomienie eksploatacji regionalnych zasobów naturalnych (węgla kamiennego, i innych kopalin),
- rozwój regionalnych i lokalnych instytucji wspierania przedsiębiorczości,
- dynamizacja procesów urbanizacji, rozwijanie wyspecjalizowanych usług ponadlokalnych i regionalnych w ośrodkach subregionalnych,
- koncentracja oraz prorozwojowe wykorzystanie środków przeznaczonych na cele sektorowe w ramach Polityki Spójności oraz na przedsięwzięcia kluczowe dla rozwoju regionu,
- rozwój współpracy zagranicznej, umiędzynarodowienie działalności gospodarczej,
- integracja społeczna regionu (także wokół jego tradycji kulturowych i historycznych),
- partnerska współpraca samorządów lokalnych z samorządem regionalnym,
- zmniejszenie syndromu peryferyjności między innymi poprzez budowę kompleksowej sieci transportowej i komunikacyjnej (przede wszystkim drogi, kolej),
- rozwój i wykorzystanie portu lotniczego Lublin (Świdnik), w tym zwłaszcza do obsługi transportu cargo (ze względu na brak odpowiedniego terminala),
- wykorzystanie zasobów i walorów przyrodniczych i krajobrazowych w rozwoju różnych form turystyki; tworzenie wyspecjalizowanych kompleksowych usług/produktów turystycznych (np. np. turystyka zdrowotna, turystyka uzdrowiskowa).

Opinie mieszkańców regionu biorących udział w ankiecie w zakresie wskazania najważniejszych szans województwa lubelskiego, przedstawione zostały na Wykresie 8, oraz Wykresie 9.

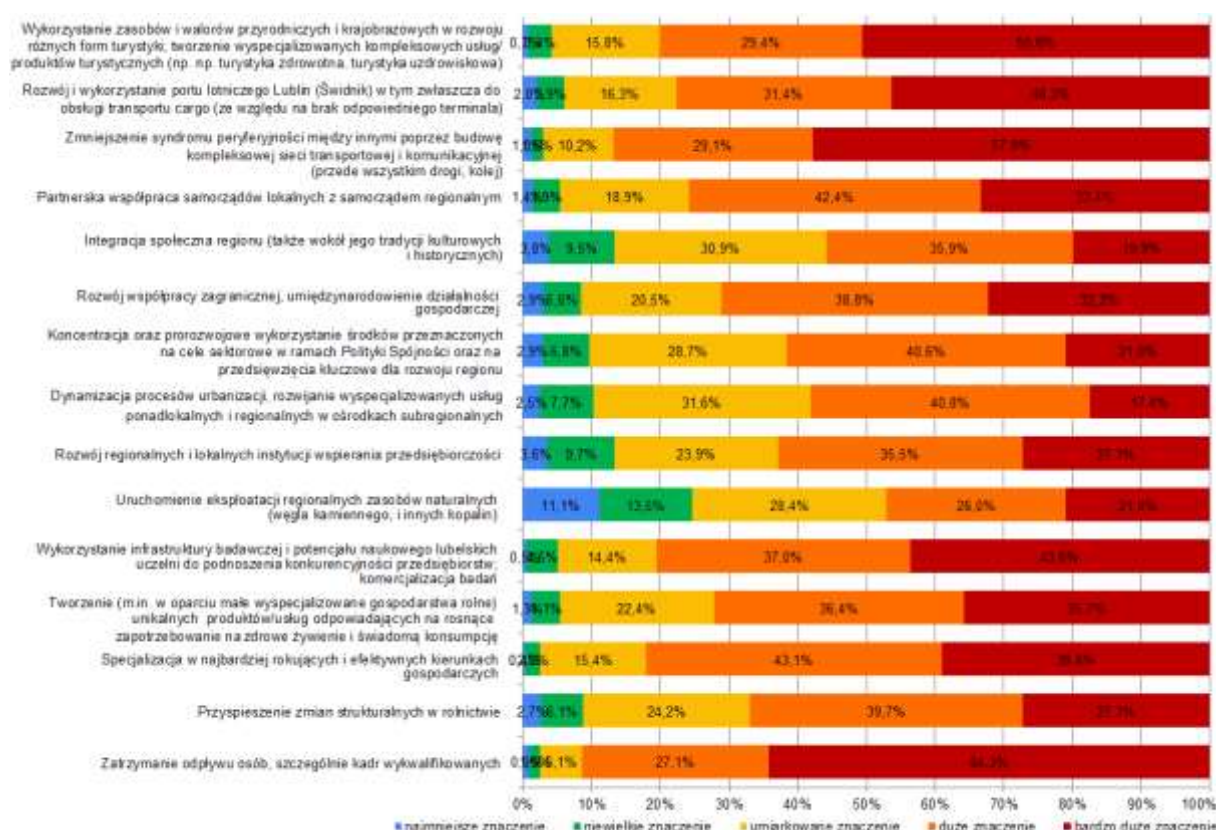
Na Wykresie 8 uzyskane odpowiedzi mieszkańców województwa ujęte zostały w skali 1 - 5, gdzie 1 oznacza – najmniejsze znaczenie, a 5 – bardzo duże znaczenie. Wykres 9 z kolei prezentuje uzyskane odpowiedzi w ujęciu procentowym.

Wykres 8 Ocena szans rozwoju województwa lubelskiego.

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Wykres 9 Ocena szans rozwoju województwa lubelskiego [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Osoby biorące udział w ankiecie, jako **najważniejszą szansę** dla rozwoju województwa lubelskiego wskazały **zatrzymanie odpływu osób, szczególnie kadr wykwalifikowanych** – 91,4% osób udzieliło odpowiedzi wskazującej iż ma to „duże znaczenie” oraz „bardzo duże znaczenie”. W odniesieniu do skali 1 – 5, gdzie 1 oznacza najmniejsze znaczenie, a 5 oznacza bardzo duże znaczenie, czynnik ten uzyskał 4,52.

Według ankietowanych równie dużą szansą jest **zmniejszenie syndromu peryferyjności między innymi poprzez budowę kompleksowej sieci transportowej i komunikacyjnej (przede wszystkim dróg, kolei)** – blisko 87% wskazań.

Ponad 75% odpowiedzi „duże znaczenie” oraz „bardzo duże znaczenie” uzyskały dziedziny/czynniki:

- specjalizacja w najbardziej rokujących i efektywnych kierunkach gospodarczych; wykorzystanie infrastruktury badawczej i potencjału naukowego lubelskich uczelni do podnoszenia konkurencyjności przedsiębiorstw,
- komercjalizacja badań,

- wykorzystanie zasobów i walorów przyrodniczych i krajobrazowych w rozwoju różnych form turystyki, tworzenie wyspecjalizowanych kompleksowych usług/produktów turystycznych (np. turystyka zdrowotna, turystyka uzdrowiskowa),
- rozwój i wykorzystanie portu lotniczego Lublin (Świdnik), w tym zwłaszcza do obsługi transportu cargo (ze względu na brak odpowiedniego terminala),
- partnerska współpraca samorządów lokalnych z samorządem regionalnym.

Większość ankietowanych uznała, że **uruchomienie eksploatacji regionalnych zasobów naturalnych** (węgiel kamienny, i innych kopalin) ma umiarkowane i **niewielkie znaczenie** dla rozwoju województwa.

Poniżej przytoczono wskazywane przez ankietowanych inne szanse rozwoju województwa lubelskiego:

- wykorzystanie lotniska w Białej Podlaskiej w powiązaniu z terminalem w Małaszewiczach i przejściami granicznymi,
- uruchomienie kolejowego przejścia granicznego w Orchówku,
- uruchomienie turystycznego przejścia granicznego Zberezę - Adamczuki,
- kompleksowe urządzenie terenów pod inwestycje we wszystkich miastach powiatowych województwa lubelskiego,
- specjalizacja w wytwórstwie biopolimerów w oparciu o regionalną produkcję roślinną, leśną czy zwierzęcą,
- rozwijanie wzornictwa przemysłowego, rozwój inteligentnych specjalizacji,
- wykorzystania unikatowych walorów uzdrowiskowych i leczniczych na terenie Lubelszczyzny.

W pytaniu 4 należało wskazać najważniejsze zagrożenia dla rozwoju województwa lubelskiego. Ankietowani mieli ocenić następujące czynniki:

- duża skala obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (wskazanych m.in. w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego),
- emigracja (głównie młodej) wykwalifikowanej kadry,
- niekorzystne procesy oraz tendencje demograficzne (m.in. depopulacja),
- relatywnie wysoki (nadal) udział osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i ubóstwem,
- nikłe tempo zmian strukturalnych w rolnictwie (utrzymywanie się wysokiego zatrudnienia w tym sektorze, rozdrobnienie agrarne i relatywnie niska efektywność ekonomiczna),
- utrzymywanie się relatywnie niskiego potencjału innowacyjnego. Brak dostatecznie dynamicznych zmian struktury w pozarolniczej gospodarce w kierunku zwiększenia

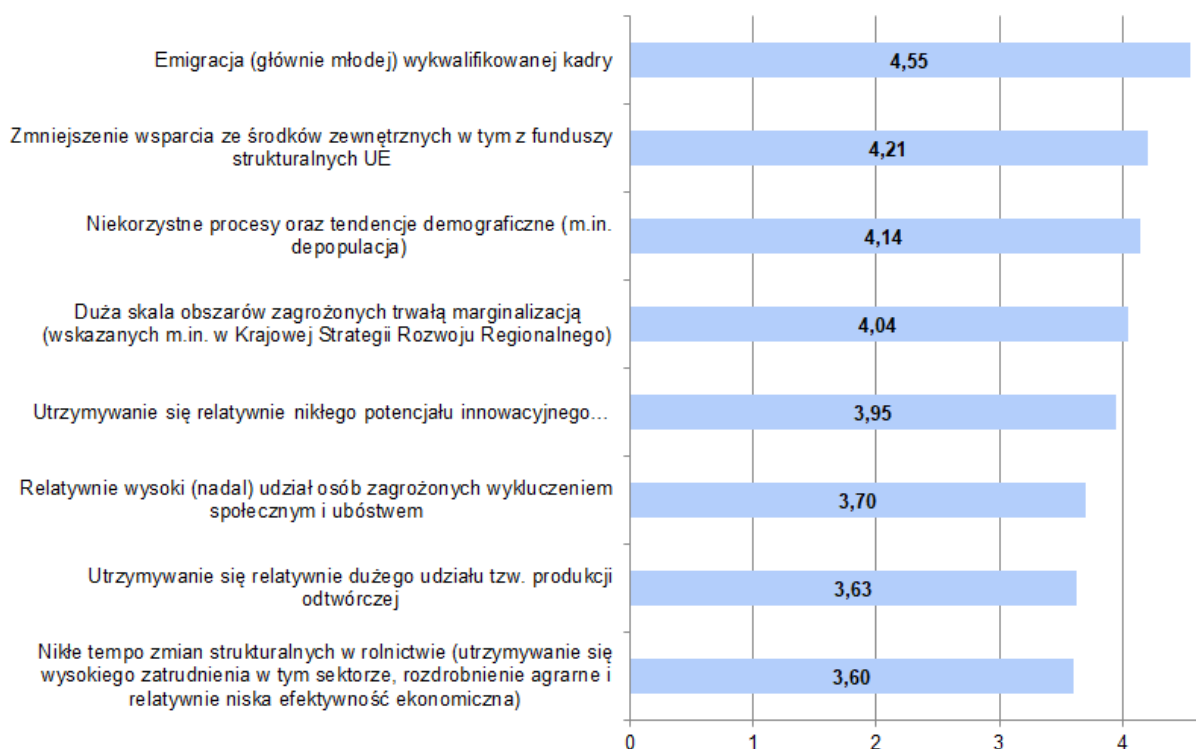
udziału nowych technologii i technologicznego zaawansowania oraz konkurencyjności międzynarodowej,

- zmniejszenie wsparcia ze środków zewnętrznych w tym z funduszy strukturalnych UE,
- utrzymywanie się relatywnie dużego udziału tzw. produkcji odtwórczej.

Opinie mieszkańców regionu biorących udział w ankiecie w zakresie wskazania najważniejszych zagrożeń województwa lubelskiego, przedstawione zostały na Wykresie 10, oraz Wykresie 11.

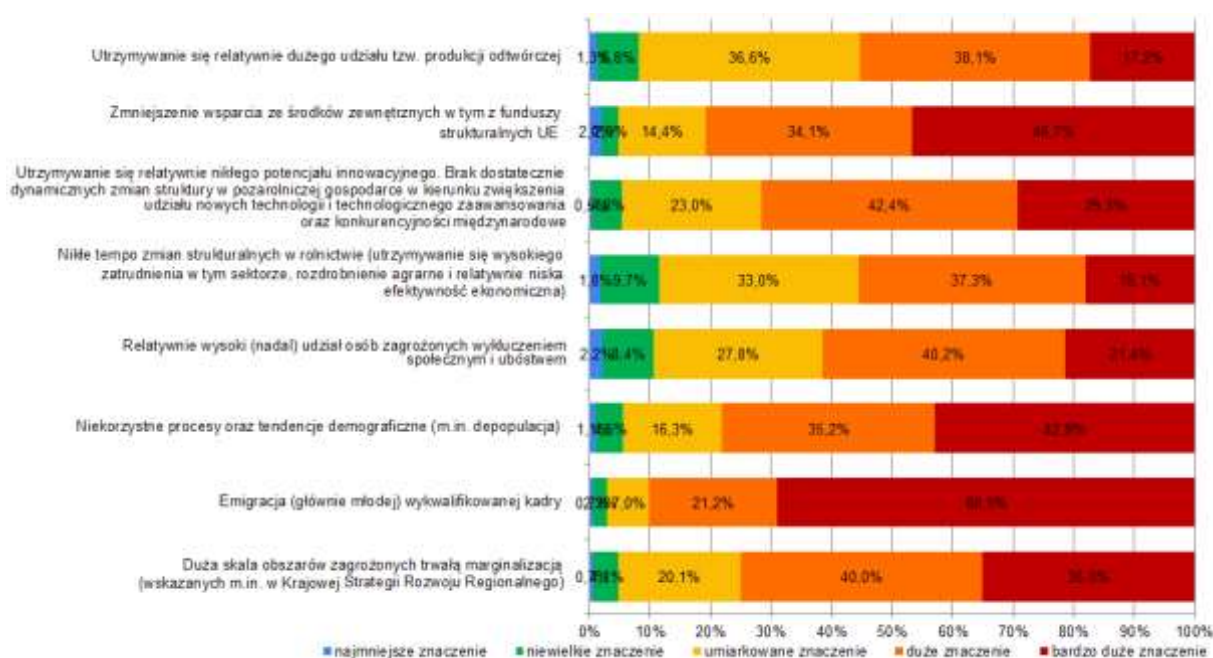
Na Wykresie 10 uzyskane odpowiedzi mieszkańców województwa ujęte zostały w skali 1 - 5, gdzie 1 oznacza – najmniejsze znaczenie, a 5 – bardzo duże znaczenie. Wykres 11 z kolei prezentuje uzyskane odpowiedzi w ujęciu procentowym.

Wykres 10 Średnia ocena zagrożeń dla rozwoju województwa lubelskiego.

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Wykres 10 Ocena zagrożeń dla rozwoju województwa lubelskiego [%].

Źródło: opracowanie własne DSIr na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Za **największe zagrożenie** dla rozwoju Lubelszczyzny ankietowani uznali **emigrację (głównie młodej) wykwalifikowanej kadry**, 90,1% ankietowanych uznało że to właśnie odpływ ludności stanowi duże i bardzo duże zagrożenie dla rozwoju co dało średnią ocenę **4,55**. Również jako duże zagrożenie postrzegane jest: **zmniejszenie wsparcia ze środków zewnętrznych w tym z funduszy strukturalnych UE** (średnia ocena **4,21**), **niekorzystne procesy oraz tendencje demograficzne** (m.in. depopulacja) – **4,14** oraz **duża skala obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją** – **4,04**.

W **najmniejszym stopniu** jako zagrożenie postrzegane jest: **niskie tempo zmian strukturalnych w rolnictwie** (utrzymywanie się wysokiego zatrudnienia w tym sektorze, rozdrobnienie agrarne i relatywnie niska efektywność ekonomiczna) ze średnią oceną **3,60** oraz **utrzymywanie się relatywnie dużego udziału tzw. produkcji odtwórczej** – średnia ocena **3,63**.

Wskazywane przez ankietowanych **inne zagrożenia** dla rozwoju województwa lubelskiego to:

- niski status kształcenia zawodowego,
- stan infrastruktury komunikacyjnej całego województwa,
- nieodpowiednie wykorzystanie potencjału gospodarczego regionu,
- brak umiejętnego wsparcia rozwoju inteligentnych specjalizacji i nowoczesnego przemysłu,
- brak rozwoju turystyki, imigracja ze wschodu (Białoruś, Ukraina).

Analiza SWOT. Podsumowanie II modułu ankiety.

Poniższa analiza SWOT stanowi podsumowanie II modułu ankiety. Analiza SWOT prezentuje wskazane przez osoby biorące udział w ankiecie najważniejsze potencjały, słabości, szanse i zagrożenia dla rozwoju województwa lubelskiego.

POTENCJAŁY	SŁABOŚCI
• Potencjał akademicki oraz naukowo badawczy regionu • Kapitał ludzki • Potencjał turystyczny regionu • Przedsiębiorstwa tzw. „flagowe” o znaczącym potencjale rozwojowym i kreatywnym	• Brak pełnej, kompleksowej sieci komunikacyjnej łączącej między innymi główne ośrodki życia społeczno-gospodarczego województwa i kraju • Niewystarczający poziom zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej regionu • Braki w infrastrukturze komunalnej i ochrony środowiska • Niewystarczająco rozwinięty przemysł przetwórstwa rolno – spożywczego • Poziom innowacyjności i konkurencyjności
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Zatrzymanie odpływu osób, szczególnie kadr wykwalifikowanych • Zmniejszenie syndromu peryferyjności między innymi poprzez budowę kompleksowej sieci transportowej i komunikacyjnej (przede wszystkim dróg i kolei) • Wykorzystanie zasobów i walorów przyrodniczych i krajobrazowych w rozwoju różnych form turystyki; tworzenie wyspecjalizowanych kompleksowych usług/ produktów turystycznych • Wykorzystanie infrastruktury badawczej i potencjału naukowego lubelskich uczelni do podnoszenia konkurencyjności przedsiębiorstw; komercjalizacja badań • Specjalizacja w najbardziej rokujących	• Emigracja (głównie młodej) wykwalifikowanej kadry • Zmniejszenie wsparcia ze środków zewnętrznych w tym z funduszy strukturalnych UE • Niekorzystne procesy oraz tendencje demograficzne (m.in. depopulacja) • Duża skala obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (wskazanych m.in. w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego)

i efektywnych kierunkach gospodarczych • Rozwój i wykorzystanie portu lotniczego Lublin (Świdnik), w tym zwłaszcza do obsługi transportu cargo (ze względu na brak odpowiedniego terminala)	
---	--

4.5.3 Moduł III Kluczowe przedsięwzięcia, inicjatywy

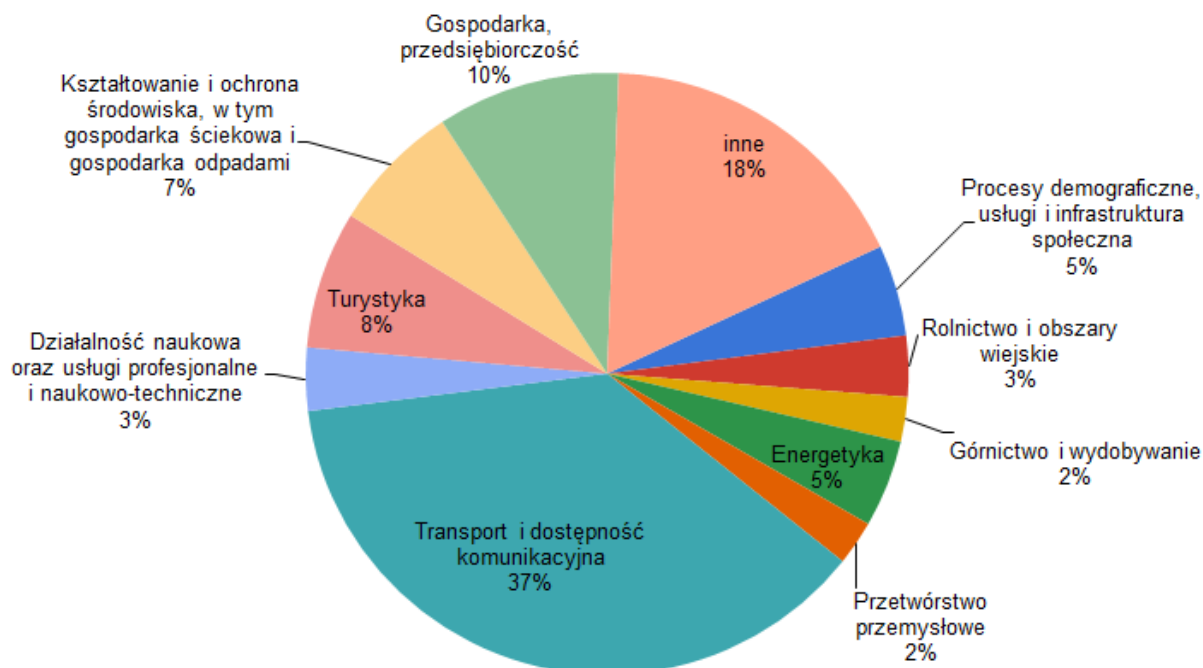
Moduł III zawierał **4 pytania otwarte**, które dotyczyły konkretnych **inicjatyw i przedsięwzięć ważnych dla rozwoju województwa**. Wszystkie uzyskane odpowiedzi na postawione w module III pytania tzw. „otwarte” zostały zaklasyfikowane do jednej z 12 kategorii¹:

- Procesy demograficzne, usługi i infrastruktura społeczna,
- Rolnictwo i obszary wiejskie,
- Górnictwo i wydobywanie,
- Energetyka,
- Przetwórstwo przemysłowe,
- Transport i dostępność komunikacyjna,
- Działalność naukowa oraz usługi profesjonalne i naukowo-techniczne,
- Turystyka,
- Kształtowanie i ochrona środowiska, w tym gospodarka ściekowa i gospodarka odpadami,
- Gospodarka i przedsiębiorczość,
- Inne.

W pytaniu 1a i 1b należało wskazać **inicjatywy i przedsięwzięcia** (np. projekty, niezbędne inwestycje), które powinny zostać podjęte w perspektywie bliższej (najbliższych 7 lat) i dalszej (najbliższych 20 lat), jako **kluczowe dla dynamizacji rozwoju województwa lubelskiego**. W większości przypadków zarówno w bliższej jak i dalszej perspektywie były wskazywane te same obszary rozwoju. Poniżej przedstawiono procentowy udział odpowiedzi z poszczególnych kategorii.

¹ Dotyczy pytania 1a, w którym należało wskazać inicjatywy i przedsięwzięcia (np. projekty, niezbędne inwestycje), które powinny zostać podjęte w perspektywie najbliższych 7 lat, pytania 1b, w którym należało wskazać inicjatywy i przedsięwzięcia (np. projekty, niezbędne inwestycje), które powinny zostać podjęte w perspektywie najbliższych 20 lat, pytania 3, w którym należało wskazać problemy i wyzwania istotne dla przyszłego rozwoju regionu, które powinny zostać ujęte w zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (w perspektywie do roku 2030).

Wykres 11 Udział odpowiedzi z poszczególnych kategorii w pytaniu 1a i 1b [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

- Największe potrzeby** rozwojowe wskazano w **dziedzinie transportu i dostępności komunikacyjnej (37%)**. Jako konieczne do realizacji wymieniano **budowę** zarówno **dróg** krajowych i wojewódzkich, jak i poprawę dostępności poprzez drogi lokalne. Respondenci zwracali również uwagę na konieczność **modernizacji i rozbudowy sieci kolejowej**, a także **lepsze wykorzystanie lubelskiego lotniska**. Jest to zgodne w dużej mierze ze wskazaniami respondentów zarejestrowanymi w module II, gdzie po stronie słabych stron województwa znalazły się następujące czynniki: brak pełnej, kompleksowej sieci komunikacyjnej łączącej między innymi główne ośrodki życia społeczno-gospodarczego województwa i kraju oraz niewystarczającym poziomem zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej regionu. Postulowany w module I wpływ transportu na rozwój województwa również był wysoki.
- Drugą najliczniejszą kategorię wskazań stanowią **procesy demograficzne, usługi i infrastruktura społeczna (12%)**. Najczęściej pojawiające się wypowiedzi dotyczyły **zatrzymania odpływu mieszkańców**, działań z zakresu **ochrony zdrowia i opieki nad osobami starszymi**, a także zwiększenia liczby żłobków i przedszkoli. Odzwierciedla to otrzymane w module II odpowiedzi dotyczące zatrzymania odpływu osób, szczególnie kadr wykwalifikowanych.

- Kolejną, istotną kategorię stanowi grupa tzw. **inne (11%)**. Najczęściej wskazywano tu na potrzebę **tworzenia nowych miejsc pracy** oraz **dostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy**. Wynika to z zauważanego przez ankietowanych potencjału akademickiego oraz naukowo-badawczego regionu, a także posiadanego kapitału ludzkiego - jako szansy rozwoju.
- W obszarze **gospodarka i przedsiębiorczość (10%)** wskazywano na **tworzenie nowych terenów inwestycyjnych i stref ekonomicznych**, zachęty dla inwestorów zarówno krajowych jak i zagranicznych oraz na rozwój przemysłu.
- Potrzebę działania w zakresie **turystyki (8%)** wyrażano poprzez **wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego** w rozwoju funkcji turystycznych, **rozwój infrastruktury turystycznej i bazy noclegowej**, działania promujące region.
- W dziedzinie **kształtowania i ochrony środowiska (7%)** artykułowano potrzebę **budowy zbiorników retencyjnych, rozwoju infrastruktury komunalnej** w zakresie gospodarki wodno-kanalizacyjnej, a także działania w kierunku **poprawy jakości powietrza**.
- W kategorii **energetyka (5%)** wskazywano potrzebę działania w zakresie **odnawialnych źródeł energii** głównie fotowoltaiki oraz farm wiatrowych.
- W zakresie **badania i nauki oraz usług profesjonalnych i naukowo-technicznych (3%)** postulowano **wykorzystanie potencjału akademickiego oraz naukowo badawczego regionu**, a także **inwestycje** w przedsięwzięcia o **dużym poziomie innowacyjności** z zaangażowaniem najnowszych technologii przy współpracy z miejscową kadrą naukowo badawczą oraz **wsparcie inkubatorów przedsiębiorczości** i parków przemysłowo-technologicznych.
- W dziedzinie **rolnictwa i obszarów wiejskich (3%)** proponowano rozwój małych gospodarstw rolnych, rolnictwo ekologiczne.
- W zakresie **przetwórstwa przemysłowego (2%)** wskazano na potrzeby rozwoju przetwórstwa rolno spożywczego, zakładów przetwórstwa owoców i warzyw.
- W obszarze **górnictwa i wydobywania (2%)** wskazano budowę kopalni węgla.

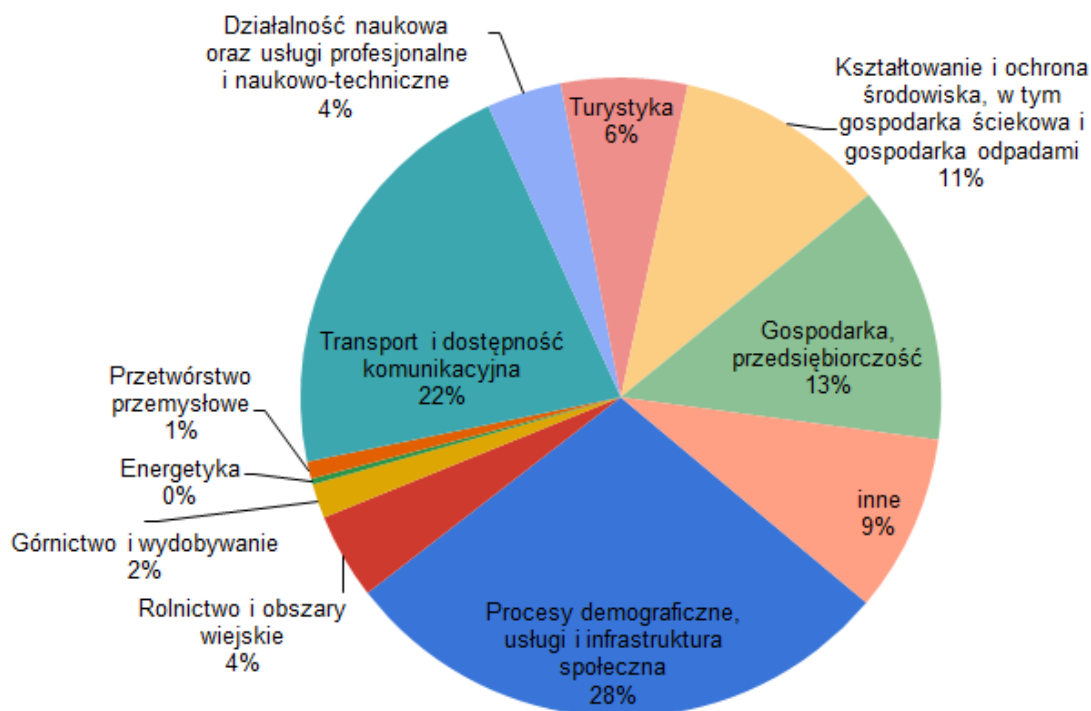
W odpowiedzi na pytanie 2 należało wskazać **aspekty/obszary** rozwoju regionu mające **charakter ponadregionalny/transgraniczny/międzyregionalny**, których **realizacja wymaga współpracy** z innymi regionami, zarówno krajowymi (podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, mazowieckie, inne) jak i zagranicznymi (Ukraina, Białoruś, inne).

Wśród działań o charakterze ponadregionalnym/transgranicznym najczęściej wskazywane były działania dotyczące transportu i dostępności komunikacyjnej oraz turystyki. Wymieniana była potrzeba realizacji przedsięwzięć rozwojowych, takich jak:

- modernizacja drogowych szlaków komunikacyjnych prowadzących do przejść granicznych,
- modernizacja i budowa przejść granicznych,
- wykorzystanie transgranicznego transportu kolejowego i budowa infrastruktury przygranicznej dla jego obsługi,
- inwestycja w obszary związane z transgranicznym przewożeniem towarów,
- przygotowanie wspólnej oferty turystycznej, między innymi w obszarze turystyki zdrowia.

W odpowiedzi na pytanie 3 należało wskazać **problemy i wyzwania istotne dla przyszłego rozwoju regionu**, które powinny zostać ujęte w zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (w perspektywie do roku 2030). Poniższy wykres przedstawia procentowy udział odpowiedzi z poszczególnych kategorii.

Wykres 12 Udział odpowiedzi z poszczególnych kategorii w pytaniu 3 [%].

Źródło: opracowanie własne DSiR na podstawie przeprowadzonej ankiety, 2019r.

Według ankietowanych najistotniejsze **problemy i wyzwania** stojące przed województwem lubelskim są **związane z procesami demograficznymi usługami**

i infrastrukturą społeczną (28%). Najczęściej wskazywano na **odpływ ludności** spowodowany niskimi wynagrodzeniami, a także postępujące **starzenie się społeczeństwa**.

Równie istotnym problemem jest słaba **dostępność** komunikacyjna województwa **(22%).** Respondenci podkreślają zły stan dróg oraz niewystarczający poziom zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej województwa, a także konieczność modernizacji i rozbudowy sieci kolejowej.

Kolejne wyzwanie stanowi **gospodarka i przedsiębiorczość (13%).** Ankietowani uważają, że na terenie województwa **brakuje zakładów przemysłowych** oraz że nie jesteśmy regionem atrakcyjnym dla inwestorów.

Również **ochrona środowiska naturalnego (11%),** w celu zminimalizowania negatywnych zmian klimatycznych **stanowi wyzwanie,** które zdaniem ankietowanych powinno zostać ujęte w przyszłej *Strategii*.

4.6. Wnioski indywidualne zgłaszane przez interesariuszy regionalnej polityki rozwoju

W trakcie debaty, interesariusze regionalnej polityki rozwoju zgłaszali, formułowali orz przekazywali indywidualne, szczegółowe wnioski i uwagi do Założeń aktualizacji SRWL. W efekcie tego, w ramach tych wniosków, do końca listopada 2019 roku, do DSiR UMWL wpłynęły informacje dotyczące potrzeb rozwojowych samorządów lokalnych oraz innych podmiotów i instytucji realizujących działania rozwojowe.

Swoje propozycje przedstawiły samorządy lokalne, w tym m.in.: Miasto i Gmina Krasnystaw, Gmina Żółkiewka, Gmina Rejowiec Fabryczny, Miasto Zamość, Gmina Skierbieszów, Gmina Leśniowice, Gmina Janów Podlaski, Gmina Konstantynów, Gmina Leśna Podlaska, Gmina Rokitno, Miasto Terespol, Miasto Szczepleszyn, Miasto Hrubieszów, Porozumienie Gmin Doliny Zielawy, przedsiębiorstwo ENEA Badania i Rozwój sp. z o.o dr inż. Stefan Pacyński Prezes Zarządu oraz instytucje i organizacje: Unia Szlaków „Zachód – Wschód”, Wojewódzki Ośrodek Ruchu Drogowego w Lublinie, Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Lublinie Wydział Administracyjno-Gospodarczy Kurii Metropolitalnej w Lublinie Departament Kultury, Edukacji i Dziedzictwa Narodowego UMWL, a także mieszkańcy regionu.

Zgłoszone propozycje dotyczyły większości podstawowych dziedzin życia społeczno-gospodarczego, w tym m.in. takich jak: transport i komunikacja, rozwój gospodarczy, gospodarka wodna, kultura i edukacja, turystyka, sprawy społeczne, ochrona środowiska

w tym gospodarka odpadami, rolnictwo i obszary wiejskie, problemy rozwoju obszarów przygranicznych oraz działania w zakresie cyfryzacji.

Transport i Komunikacja

1. Drogi

- modernizacja drogi krajowej nr 19 Via Carpatia i nr 17,
- modernizacja dróg wojewódzkich nr 846 i 812,
- rozbudowa i modernizacja drogi wojewódzkiej nr 873 Piaski- Nielisz,
- budowa drogi ekspresowej S12 na odcinku Piaski- Dorohusk,
- przebudowa drogi wojewódzkiej nr 839 Marynin-Rejowiec,
- zmiana drogi krajowej nr 74 na drogę ekspresową,
- budowa zachodniej obwodnicy Miasta Zamość, o kategorii drogi ekspresowej,
- budowa obwodnicy Szczepieszyna na odcinku drogi wojewódzkiej nr 858 do drogi krajowej nr 74,
- modernizacja dróg prowadzących do przejść granicznych w Zosinie i Dołhobyczowie wraz z ich rozbudową o „TIR”,
- modernizacja drogi krajowej nr 74 (najkrótszego połączenia centralnej Polski z granicą Państwa),
- budowa północnej obwodnicy Hrubieszowa wraz z remontem drogi nr 844 Chełm- Hrubieszów- Dołhobyczów- granica Państwa (zmiana kategorii drogi wojewódzkiej na krajową, połączenie drogi krajowej 74 z drogą krajową 12 oraz przejściem granicznym w Dołhobyczowie),
- budowa lubelskich odcinków Szlaku Staropolskiego, tj. koncepcji drogi ekspresowej S-46,
- budowa drogi między Lublinem, a Łęczną, po nowym śladzie z wykorzystaniem węzła „Mełgiewka” (Lublin Zadębie) na obwodnicy Lublina, a dalej biegnącą za pasem startowym lotniska w Świdniku (od strony lasu) potem w kierunku Łęcznej wraz budową obwodnicy tego miasta, a następnie Włodawy przez obszary mniej zabudowane niż tereny obecnej DK82,
- przebudowa DK 74 od granicy województwa lubelskiego i świętokrzyskiego na moście Annopola do istniejącej już obwodnicy Kraśnika,
- przebudowa drogi wojewódzkiej 830 Lublin – Nałęczów – Bochońnica, a następnie z Bochońnicy do Kazimierza Dolnego n. Wisłą wraz z budową obwodnicy Kazimierza Dolnego.

2. Kolej

- modernizacja systemu połączeń kolejowych, jako środka komunikacji i spedycji dla gminy Krasnystaw,
- modernizacja linii kolejowej nr 7 Lublin- Chełm- Dorohusk,

- modernizacja linii kolejowej nr 63 (linia szerokotorowa Dorohusk- Zawadówka z możliwością przedłużenia do Rejowca),
 - modernizacja linii kolejowej na trasie Hrubieszów- Zamość (zelektryfikowanie linii) z perspektywą połączenia linią kolejową Hrubieszowa z Chełmem,
 - budowa bezpośredniego połączenia kolejowego do Centralnego Portu Komunikacyjnego.
3. Trasy rowerowe
 - budowa zintegrowanego systemu ścieżek rowerowych.
 4. Komunikacja
 - stworzenie połączeń komunikacyjnych, w celu rozwoju istniejących przedsiębiorstw oraz tworzeniu nowych miejsc pracy pod inwestycje,
 - węzły komunikacyjne,
 - budowa linii kolejowej Dominów - LW Bogdanka w celach pasażersko-towarowych, składającej się z odcinków Łęczna- LW Bogdanka, Dominów- Łęczna,
 - poprawa dostępności komunikacyjnej dla Gmin Doliny Zielawy.

Rozwój gospodarczy

1. Strefa Ekonomiczna
 - uwzględnienie Podstrefy Rejowiec Fabryczny jako Strefy Ekonomicznej Euro Park Mielec (zlokalizowanej na gruntach miejscowości Pawłów Gmina Rejowiec).
2. Tereny inwestycyjne
 - zagospodarowanie terenu wygaszanej Cementowni Rejowiec na cele przemysłowe.
3. Powołanie Euroregionu Roztocze - wykorzystanie potencjału gospodarczego Roztocza.
4. Strefa aktywności gospodarczej.
 - wsparcie dla Zamościa,
 - ujęcie Hrubieszowa dla działalności logistycznej i transportowej,
 - budowa centrum gospodarczego w Hrubieszowie w oparciu o powstanie ciągów komunikacyjnych,
 - utworzenie centrum przetwórstwa lokalnego dla Gmin Doliny Zielawy,
 - wsparcie i rozwój marki „Dolina Zielawy”.
5. Logistyka
 - budowa zaplecza spedycyjno-logistycznego Linii Hutniczo-Szerokotorowej w oparciu o kolejowe przejście graniczne Hrubieszów/Izow.
6. Miasta subregionalne
 - włączenie Hrubieszowa.
7. Realizacja projektu smart-city.

8. Projekty dla miast wykluczonych: miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Gospodarka wodna

1. Budowa zbiorników retencyjnych
 - Zbiornik Oleśniki,
 - Zbiornik na rzece Wieprz odcinek Krasnystaw- Izbica,
 - Zbiornik na rzece Żółkiewka,
 - Zbiornik w Hrubieszowie,
 - Zbiornik dla Doliny Zielawy.
2. Budowa polderów przeciwpowodziowych.
3. Współpraca na płaszczyźnie jednostki rządowej i samorządów zwłaszcza dla inwestycji Systemu Kanału Wieprz – Krzna.

Kultura i Edukacja

1. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami
 - Opieka nad ruinami zamku w Krupem.
2. Realizacja projektów kulturalno-turystycznych.
3. Biblioteki
 - zintegrowany system informatyzacji bibliotek i placówek pedagogicznych.
4. Edukacja
 - doskonalenie nauczycieli w województwie lubelskim,
 - system informatyzacji szkół policealnych o zasięgu regionalnym „E – egzamin zawodowy”,
 - modernizacja bazy dydaktycznej w szkołach zorganizowanych w podmiotach leczniczych w celu dostosowania do obowiązujących standardów nauczania,
 - poprawa jakości i dostępności do edukacji elementarnej, przedszkolnej, podstawowej i wyższej oraz opieki nad dzieckiem.

Turystyka

1. Promocja turystyczna
 - promocja obiektów zabytkowych na obszarze gminy Krasnystaw,
 - budowa wioski tematycznej słowiańskiej na obszarze cennych odkryć archeologicznych na terenie gminy Leśniowice,
 - uczynienie znaku markowego wydarzenia Unii Lubelskiej dla regionu oraz stworzenie oferty muzealnej,
 - poparcie wniosku dotyczącego nadania Portowi Lotniczemu Lublin imienia Unii Lubelskiej,

- przygotowanie instytucjonalnych podstaw oraz ofertowego „rdzenia” produktu turystyczno-kulturowego specyficznego dla Regionu Lubelskiego,
 - zwiększenia atrakcyjności turystycznej obszaru Doliny Zielawy, w tym obszarze dziedzictwa kulturowego.
2. Promocja oraz rozwój szlaków turystycznych
 - szlak Green Velo.
 3. Rozwój turystyki rekreacyjnej
 - budowa zbiornika na rzece Żółkiewka.
 4. Rewitalizacja istniejących szlaków turystycznych
 - Żółty Szlak Ariański biegnący od Skierbieszowa przez Rejowiec Fabryczny do Pawłowa; Czerwony Szlak Wyżyny biegnący od Chełma przez Pawłów, Krasne, Józefin, Zalesie Kańskie, Stawy Kańskie, Wólkę Kańską do Kazimierza Dolnego.
 5. Kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne dla Doliny Zielawy.

Spółeczeństwo i jakość życia

1. Niwelowanie różnic społeczno-gospodarczych w ośrodkach miejskich.
2. Przeciwdziałanie migracji osób młodych i dobrze wykształconych.
3. Realizacja projektów prospołecznych.
4. Realizacja projektów pro integracyjnych - przestrzennych.
5. Integracja i włączenie społeczne.
6. Opieka medyczna
 - poprawa jakości i dostępności do usług medycznych dla Gmin Doliny Zielawy.

Ochrona środowiska w tym gospodarka odpadami

1. Efektywność energetyczna
 - promocja publicznego transportu niskoemisyjnego,
 - program wymiany pieców,
 - wykorzystanie OZE:
 - możliwość dalszej realizacji działań z programów regionalnych polegających na instalacji indywidualnych ekologicznych źródeł ciepła i energii,
 - dopuszczenie montażu gazowych indywidualnych źródeł ciepła lub pieców węglowych 5 generacji oraz przyłączanie do sieci miejskiej budynków mieszkalnych na zasadzie analogi programu „Czyste Powietrze”,
 - termomodernizacja infrastruktury publicznej i mieszkaniowej,
 - inwestycje w infrastrukturę ZEC-u (przestarzała i nieefektywna sieć przesyłowa),
 - budowa infrastruktury zagospodarowania odpadów (elektrociepłownia).
 - wsparcie dla klastra Energii dla Gmin Doliny Zielawy,
 - kompleksowa modernizacja energetycznych obiektów użyteczności publicznej,
 - energooszczędne oświetlenie uliczne.

2. Ochrona przyrody i krajobrazu

- uwzględnienie Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego jako OSI,
- uwzględnienie w tym obszarze gmin: Konstantynów, Janów Podlaski, Rokitno i Leśna Podlaska,
- ochrona bioróżnorodności i walorów przyrodniczych dla Doliny Zielawy.

3. Odpady

- recykling,
- zapotrzebowanie na badania laboratoryjne pod kątem analizy składu chemicznego odpadów, wpływu na środowisko oraz możliwości wykorzystania jako komponentu paliwa alternatywnego, możliwości spalania w spalarniach, poddania pirolizie, bądź innych metod recyklingu, lub utylizacji odpadów powstających na cmentarzach,
- gospodarka odpadami oraz wykorzystanie materiałów pochodzących z recyklingu jako surowców dla Doliny Zielawy,
- gospodarka wodno-ściekowa dla Gmin Doliny Zielawy.

Eksploatacja złóż kopalin oraz rozwój infrastruktury energetycznej

- uwzględnienie inicjatywy Jastrzębskiej Spółki Węglowej w zakresie złoża węgla kamiennego „Chełm II” w części „Rejowiec”
- gazyfikacja gmin wiejskich nie posiadających takiej infrastruktury.

Rolnictwo i obszary wiejskie

1. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich
2. Weryfikacja zasięgu OSI Nowoczesna Wieś poprzez włączenie gmin: Konstantynów, Janów Podlaski i Rokitno.

Obszary Przygraniczne

1. Infrastruktura graniczna

- budowa przejścia granicznego Terespol- Brześć (bezpośrednio z Terespolu do Twierdzy Brześć),
- rozbudowa mostu na Samochodowym Przejściu Granicznym w Terespolu,
- budowa drugiego mostu oraz uruchomienie przejścia dla ruchu ciężarowego TIR w Zosinie,
- budowa terminalu pieszego oraz uruchomienie przejścia dla ruchu ciężarowego TIR w Dołhobyczowie.

Cyfryzacja

1. Rozwój e-usług publicznych dla Gmin Doliny Zielawy.

Wnioski dotyczące modelu planowania rozwoju, formuły aktualizowanej Strategii oraz organizacji współpracy pomiędzy jej interesariuszami:

- efektywne wsparcie rządu polskiego dla województwa lubelskiego w celu rozwoju społeczno – gospodarczego Lubelszczyzny,
- stworzenie polityki przyciągania inwestorów,
- aspekty wdrażania instrumentów rozwoju terytorialnego w odniesieniu do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, w tym:
 - formuła strategicznych inwestycji terytorialnych,
 - potrzeba wsparcia z budżetu państwa,
- przygotowanie instrumentów wsparcia dla kluczowych partnerów i projektów w realizacji aktualizacji Strategii,
- uwzględnienie aktualnej sytuacji geopolitycznej poprzez otwarcie na południe m.in. Czechy, Austria i Włochy i zachód Europy m.in.. Niemcy, Francja i Hiszpania oraz państwa nadbałtyckie Litwa, Łotwa, Estonia zamiast dotychczasowej koncentracji na państwa poza strefą Shengen,
- przyjęcie koncepcji wzmacniania funkcji metropolitalnej Lublina jako międzynarodowego "motoru" rozwojowego całego Regionu,
- wsparcie dla projektów proponowanych przez Gminy Doliny Zielawy:
 - „Utworzenie Centrum Kompetencji Samorządowych (CKS)”,
 - „Utworzenie Bazy Projektów (Projekt Pipeline),
 - „System premiowania przedsięwzięć zintegrowanych w ramach RPO”,
 - „Utworzenie Regionalnej Agencji Rozwoju”,
- uwzględnienie planowanych przedsięwzięć inwestycyjnych Wojewódzkiego Ośrodka Ruchu Drogowego w Lublinie służących poprawie warunków funkcjonowania jednostki.

5. WNIOSKI Z DEBATY

W trakcie przeprowadzonej debaty publicznej, interesariusze regionalnej polityki rozwoju województwa lubelskiego sformułowali liczne wnioski dotyczące aspektów aktualizacji SRWL. Niniejszy rozdział nie stanowi kompilacji uwag i rekomendacji uczestników debaty. Jest on wynikiem agregowania i analizy informacji, które stanowić istotną płaszczyznę odniesienia do konstruowania projektu Strategii.

Ze względu na swój zróżnicowany charakter, wnioski zostały uporządkowane według 5 podstawowych kategorii obejmujących:

- 1) Model planowania rozwoju, formuły aktualizowanej Strategii oraz organizacji współpracy pomiędzy jej interesariuszami.
- 2) Zasady i wartości horyzontalne.
- 3) Mechanizmy wdrażania Strategii.
- 4) Wyzwania rozwojowe.
- 5) Priorytety regionalnej polityki rozwoju.

1) Model planowania rozwoju, formuła aktualizowanej Strategii oraz organizacja współpracy pomiędzy jej interesariuszami:

- **potrzeba aktywnej współpracy pomiędzy Rządem i Samorządem Województwa Lubelskiego, która zapewni spójność polityki regionu z polityką krajową, w tym przede wszystkim w zakresie:**
 - priorytetowego traktowania w RPO WL miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszarów marginalizowanych zaliczonych do krajowych OSI,
 - uwzględnienia krajowych instrumentów wsparcia, w tym zapowiedzianych przez Premiera RP 3 krajowych funduszy obejmujących: szkolnictwo, obwodnice, szpitale,
 - traktowania Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI) jako obszarów do których kierowana jest interwencja publiczna łącząca inwestycje finansowane z różnych źródeł,
- **konieczność zmiany paradygmatu rozwoju, tzn. przejście z modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego na model zrównoważony terytorialnie, co skutkuje równoważeniem wsparcia rozwoju ośrodka wojewódzkiego, ośrodków subregionalnych, średnich i małych miast oraz obszarów wiejskich,**
- **dla zwiększenia efektywności działań rozwojowych należy zapewnić aktywną i trwałą współpracę w ramach partnerstw ponadlokalnych (samorządy gminne,**

samorządy powiatowe, inni interesariusze), co sprzyjać będzie generowaniu projektów sieciowych i zintegrowanych,

- zapisy SRWL dotyczące celów rozwoju oraz ukierunkowania terytorialnego działań powinny bezpośrednio przekładać się na kierunki oraz sposób wydatkowania środków z RPO WL,
- planowanie rozwoju gospodarczego powinno opierać się na koncepcji budowania łańcuchów wartości.

2) Zasady i wartości horyzontalne

- ład przestrzenny i związana z nim konieczność przeciwdziałania rozpraszaniu zabudowy (konieczność koncentracji firm i ludzi),
- dbałość o wysoką jakość środowiska przyrodniczego,
- uwzględnienie w planowanych działaniach rozwojowych trendu starzejącego się społeczeństwa (solidarność międzypokoleniowa),
- budowanie tożsamości regionalnej (wykorzystanie kultury jako czynnika rozwojowego),
- terytorialne kierunkowanie działań rozwojowych.

3) Mechanizmy wdrażania Strategii

- dla zapewnienia sprawnego wdrażania mechanizmów terytorialnych RPO WL (np. ZIT, inne instrumenty terytorialne), konieczne jest zapewnienie wsparcia przygotowania projektów zintegrowanych środkami z pomocy technicznej RPO WL (tzw. Projekt Pipeline),
- w ramach wspierania ośrodków subregionalnych w nowej perspektywie finansowej zasadna jest kontynuacja wypracowanej formuły ZIT,
- należy zapewnić premiowanie partnerstw ponadlokalnych, których strategie rozwoju opierają się na specyficznych potencjałach zdiagnozowanych w ramach regionalnych obszarów funkcjonalnych,
- należy zapewnić alokację środków w ramach nowego RPO z założeniem preferencji w konkursach lub bezpośrednio adresowanych tylko do firm, miast i gmin znajdujących się w Miejskich Obszarach Funkcjonalnych,
- w odniesieniu do nowego programu współpracy transgranicznej Polska – Białoruś - Ukraina niezbędne jest zwiększenie środków na realizację działań oraz zastosowanie bardziej elastycznych regulacji i procedur,
- zasadne jest stworzenie informatycznego systemu monitorowania procesów rozwojowych służących podejmowaniu decyzji,
- konieczność objęcia specjalnym programem wsparcia wszystkich mniejszych miast powiatowych,

- **Konieczność wspierania działań w zakresie promocji zabytków znajdujących się na szlakach turystycznych przy pomocy środków z RPO,**
- **koncentracja oraz prorozwojowe wykorzystanie środków przeznaczonych na cele sektorowe w ramach Polityki Spójności oraz na przedsięwzięcia kluczowe dla rozwoju regionu,**
- **potrzeba wsparcia organizacyjnego i instytucjonalnego JST:**
 - Utworzenie Centrum Kompetencji Samorządowych (CKS),
 - Utworzenie Regionalnej Agencji Rozwoju.

4) Wyzwania rozwojowe

- **przeciwdziałanie peryferyzacji regionu,**
- **zahamowanie wyludniania się Lubelszczyzny,**
- **przyciąganie osób kreatywnych i wykształconych.**

5) Priorytety regionalnej polityki rozwoju

1. Budowanie kapitału ludzkiego oraz rozwijanie usług i infrastruktury społecznej

1.1. w sferze ochrony zdrowia i opieki społecznej

- rozwijanie usług medycznych w zakresie kardiologii i onkologii, a także innych chorób cywilizacyjnych (psychiatria),
- stworzenie polityki senioralnej oraz rozwijanie usług opieki nad osobami starszymi i niesamodzielnymi (np. samodzielna pomoc medyczna),
- poszukiwanie instrumentów i mechanizmów służących zapewnieniu właściwego potencjału kadrowego lekarzy oraz personelu opieki medycznej,
- wykorzystanie rezerw niezagospodarowanych terenów komunalnych na cele gospodarcze lub infrastrukturę społeczną (domy spokojnej starości),
- wykorzystanie nowoczesnych technologii w dziedzinie medycyny i telemedycyny,
- rozwinięcie profilaktyki zdrowotnej, w tym w zakresie chorób narządu ruchu (promowanie bezpiecznych i atrakcyjnych programów aktywności fizycznej dla młodzieży oraz osób starszych),
- zwrócenie uwagi na zagrożenia chorobami zakaźnymi kontekście znaczącej imigracji z państw wschodnich,

1.2. w sferze rynku pracy

- uwzględnienie napływu pracowników z Ukrainy i Białorusi w stymulowaniu regionalnego rynku pracy (przygotowanie systemowego programu integrowania obcokrajowców, głównie z Ukrainy i Białorusi),

- potrzeba odpowiedniego kształcenia w celu uzupełnienia braków w kadrze naukowej np. poprzez profilowanie, doszkalanie naukowców,
- kształcenie asystentów medycznych, jako sposób na usprawnienie funkcjonowania służby zdrowia,
- uwzględnienie możliwego trendu powrotu Polaków do Polski w związku z Brexitem,
- stworzenie zachęt do wykorzystania potencjału osób z niepełnosprawnościami,
- wspieranie kompetencji językowych wśród polskich studentów jako szansa na zwiększenie współpracy międzynarodowej regionu.
- dokonanie oceny i prognozy potrzeb rynku pracy w perspektywie roku 2030.

1.3. w sferze bazy sportowej

- budowa i organizacja Wojewódzkiego Ośrodka Sportu i Rekreacji – inwestycji o szczególnym znaczeniu ponadregionalnym.

1.4. w sferze kapitału społecznego

- wzmacnianie rangi obszaru/miast poprzez obecność osób kreatywnych i wykształconych,
- stworzenie systemu wczesnej interwencji socjalnej, który ma na celu wdrożenie aspektów takich jak bezpieczeństwo czy zdrowie oraz przygotowanie młodzieży na wyzwania cywilizacyjne,
- rozwijanie świadomości kulturalnej i artystycznej, szczególnie w mniejszych ośrodkach.

1.5. w sferze edukacji i dziedzictwa

- konieczność zapewnienia oferty kształcenia zawodowego w systemie „uczenia się przez całe życie”, uwzględniającej zapotrzebowanie rynku pracy,
- ujęcie w Strategii wybranych kierunków kształcenia, które są priorytetowe dla województwa,
- ze względu na historyczny i europejski wymiar i znaczenie Unii Lubelskiej niezbędne jest upamiętnienie tego wydarzenia w formie trwałego ogólnodostępnego obiektu (np. Kopca Unii Lubelskiej) prezentującego i eksponującego w nowoczesnych interaktywnych formach informacyjnych, edukacyjnych i ekspozycyjnych dorobek, znaczenie i wpływ Unii Lubelskiej na pozycję Polski oraz kształtowanie i rozwój procesów integracyjnych w Europie,

- podobne upamiętnienia – jako dziedzictwa historycznego Lubelszczyzny – należy podjąć w odniesieniu do bitwy pod Osuchami jako największej bitwy partyzanckiej w Europie, bitwy pod Komarowem i Unii Horodelskiej,
- tworzenie nowych kierunków kształcenia jako efekt współpracy pracodawców z uczelniami w oparciu o ustawę i zasady współpracy,
- wykorzystanie dziedzictwa historycznego - zawarcie Unii Lubelskiej - do stworzenia centrum edukacyjnego, pełniącego również funkcje turystyczne,
- kształcenie asystentów medycznych, jako sposób na usprawnienie działania służby zdrowia,
- stworzenie zintegrowanego systemu informatyzacji bibliotek i placówek pedagogicznych,
- poprawa jakości i dostępności do usług opieki nad dzieckiem, edukacji przedszkolnej, podstawowej i wyższej.

2. Wzmacnianie trwałych przewag konkurencyjnych gospodarki

2.1. rozwój rolnictwa oraz sektorów powiązanych z rolnictwem

- realizacja działań na rzecz kształtowania obszaru strategicznych zasobów żywnościowych kraju (utworzenie Lubelskiego Okręgu Rolniczego na wzór COP), powołanie Lubelskiego Holdingu Spożywczego),
- rozwój rolnictwa opartego na wysokich technologiach, zrównoważonej i różnorodnej produkcji oraz drobnym przetwórstwie sprzyjającym funkcjonowaniu gospodarstw rolnych,
- wykorzystanie regionalnego potencjału naukowego w rolnictwie – stworzenie sieci powiązań sprzyjających wytworzeniu regionalnej doliny technologicznej,
- wykreowanie marki oraz promocja produktów regionalnych Lubelszczyzny,
- produkcja zdrowej i ekologicznej żywności i wykorzystanie trendu rosnącego zapotrzebowania na zdrowe żywienie i świadomą konsumpcję,
- realizacja działań w zakresie poprawy warunków zbytu produktów rolnych - wykorzystanie możliwości jakie dają nowe regulacje w odniesieniu do sprzedaży bezpośredniej, handlu detalicznego, tworzenie spójnego łańcucha produkcja-przetwórstwo-sprzedaż, wspieranie rozwoju małych przetwórci rolnych),
- rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego z wykorzystaniem płodów rolnych pochodzących z Ukrainy,

- wykorzystanie potencjału i wiedzy instytucji i organizacji zawodowych (np. Lubelska Izba Rolnicza, samorząd rolniczy, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli) w planowaniu rozwoju rolnictwa.

2.2. Reindustrializacja (pomimo słabo wykształconego zasobu przemysłowego) oraz rozwój nowych i specjalistycznych sektorów gospodarki

- rozwój „silver economy” tzw. srebrnej gospodarki, wykorzystującej potencjał oraz uwzględniającej potrzeby osób starszych,
- rozwój przemysłu czasu wolnego tj. rynku usług związanych z wypoczynkiem i rozrywką (wykorzystywanie zasobów lokalnych),
- rozwój sektora uzdrowiskowego (obwodnica Nałęczowa, ośrodek sanatoryjny) z uwzględnieniem nowych lokalizacji zidentyfikowanego potencjału uzdrowiskowego, zindywidualizowanie wsparcia dla miast uzdrowiskowych,
- rozwój Lubelskiego Zagłębia Węglowego (budowa elektrowni systemowej),
- rozwijanie specjalizacji informatycznej/branż związanych z informatyką i stosowanie rozwiązań informatycznych w różnych sektorach (medycyna, logistyka, przemysł maszynowy, zarządzanie miastem – Smart City); popularyzacja rozwiązań przemysłu 4.0,
- rozwijanie branż bazujących na rolniczych zasobach naturalnych (np. kosmetyki).

2.3. Rozwój logistyki i usług transportowych

- wykorzystanie kształtujących się korytarzy transportowych opartych o trasy: A2 (Jedwabny Szlak), S19 (Via Carpatia), S17, S12, drogi nr 74, a także planowanego szlaku wodnego E40 w rozwijaniu potencjału gospodarczego regionu,
- rozwój logistyki w oparciu o Chełmską Linię Szerokotorową (projekt budowy stacji przeładunkowej w Chełmie, wykorzystanie Naftobazy w Zawadówce) oraz potencjału Centrum Logistycznego w Małaszewiczach jako czynnika rozwoju branży transportowej,
- budowa przejścia kolejowego w Orchówku koło Włodawy wraz ze stacją przeładunkową.
- zapewnienie wsparcia bazy transportowo-logistycznej na obszarach przygranicznych,
- rozwój funkcji cargo Portu Lotniczego Lublin S.A.

3. Kształtowanie układów funkcjonalnych

3.1. rozwijanie wewnątrzregionalnych i ponadregionalnych układów funkcjonalnych (OSI regionalne)

- weryfikacja OSI – Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych (w wymiarze geograficznym oraz w zakresie interwencji) ukierunkowując działania na minimalizowanie zagrożenia suszą, w tym przede wszystkim poprzez rozwój małej retencji,
- rozwój systemu szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych.

Roztocze

- wykorzystanie zasobów naturalnych oraz walorów kulturowych Rostocza (przygotowanie specjalnego Programu dla Rostocza),
- rozwijaniu systemu tras rowerowych opartych o „Green Velo”.

Polesie

- współpraca transgraniczna w obszarze Polesia, w tym z miastem Brześć jako partnerem wymiany międzynarodowej,
- rewaloryzacja Kanału Wieprz – Krzna,
- ochrona walorów przyrodniczych Polesia w kontekście przedsięwzięć związanych z rozwojem kopalni węglowych oraz planowaną budową elektrowni,
- rozwijaniu systemu tras rowerowych opartych o „Green Velo”.

Powiśle

- rozwój turystyki rodzinnej,
- rozwój winiarstwa i enoturystyki na Powiślu.

3.2. Rozwój miast i ich obszarów funkcjonalnych

ośrodek wojewódzki

- stworzenie systemu zarządzania terenami inwestycyjnymi,
- ważnym przedsięwzięciem w obszarze oddziaływania Lublina jest kolej metropolitalna,
- partnerami w planowaniu i realizacji działań w obszarze funkcjonalnym ośrodka wojewódzkiego oprócz gmin powinni być także starostowie powiatów zlokalizowanych w tym obszarze,

- zagwarantowanie mieszkańcom poprawy warunków życia poprzez zwiększenie dostępu do usług, kultury i komunikacji oraz silniejsze oddziaływanie na aspekt ekonomiczny,
- Lublin jako ośrodek akademicki o wysokim potencjale naukowym,
- promocja turystyczna Lublina i okolic z atrakcyjnym systemem muzealno-turystycznym z uwzględnieniem aspektów takich jak Unia Lubelska.

ośrodki subregionalne

- rozwój oferty usług kultury wysokiej w ośrodkach subregionalnych,
- zagwarantowanie mieszkańcom poprawy warunków życia poprzez zwiększenie dostępu do usług, kultury i komunikacji oraz silniejsze oddziaływanie na aspekt ekonomiczny,
- rozwijanie wyspecjalizowanych usług ponadlokalnych i regionalnych w ośrodkach subregionalnych.

mniejsze ośrodki miejskie

- obszar strategicznej interwencji „wsparcie miast powiatowych” - stworzenie specjalnego programu wsparcia,
- zagwarantowanie mieszkańcom poprawy warunków życia poprzez zwiększenie dostępu do usług, kultury i komunikacji oraz silniejsze oddziaływanie na aspekt ekonomiczny,
- wsparcie mniejszych miejscowości w budowaniu lokalnej tożsamości i kultywowania dziedzictwa kulturowego, tworzenie miejsc, w których można prezentować dobra kulturalne regionu oraz wykorzystanie bibliotek miejskich jako jednostki informacji kulturowej.

3.3. wzmacnianie powiązań w różnych układach funkcjonalnych

- teoria lidera szansą rozwoju dla całego obszaru (potrzeba wspierania naturalnych liderów, którzy inicjują współpracę i budują odpowiedni potencjał dla podejmowania działań przez różnych partnerów),
- wykorzystanie obszarów funkcjonalnych miast w celu osiągnięcia synergii w kontekście rozwoju subregionów województwa lubelskiego.

4. Działania w obszarach wpływających na realizację priorytetów regionalnych (w tym wymagające zaangażowania innych podmiotów)

4.1. w sferze dostępności komunikacyjnej

powiązania krajowe i międzynarodowe

- budowa A2,
- przebudowa DK nr 74 (wraz z podniesieniem jej kategorii do drogi ekspresowej),
- budowa S12 Piaski-Dorohusk wraz z obwodnicą Chełma,
- projekt drogi wodnej,
- budowa połączenia kolejowego Warszawa-Lwów, przez Lublin, Zamość i Hrebenne,
- budowa lubelskich odcinków Szlaku Staropolskiego, tj. koncepcji drogi ekspresowej S-46,
- modernizacja linii kolejowej nr 7 Lublin- Chełm- Dorohusk,
- modernizacja linii kolejowej nr 63,
- budowa bezpośredniego połączenia kolejowego do Centralnego Portu Komunikacyjnego.

powiązania wewnątrzregionalne

- udrożnienie korytarza drogi wojewódzkiej nr 816, tzw. Nadbużanki,
- organizacyjna i infrastrukturalna poprawa dostępności miast,
- przebudowa dróg wojewódzkich w związku z realizacją S19,
- budowa obwodnic: Hrubieszowa, Szczepieszyna i zachodniej obwodnicy Miasta Zamość,
- przebudowa DW 844 i 850, 819, 842, 846, 843, 837, 812, 873, 839, 830,
- przywrócenie do ruchu nie tylko w sezonie wakacyjnym linii kolejowej nr 81 Chełm – Włodawa,
- rozbudowa lotniska w Mokrem,
- budowa drogi między Lublinem, a Łęczną, po nowym śladzie (alternatywa dla obecnej drogi krajowej 82),
- modernizacja linii kolejowej na trasie Hrubieszów- Zamość (zelektryfikowanie linii) z perspektywą połączenia linią kolejową Hrubieszowa z Chełm,
- budowa zintegrowanego systemu ścieżek rowerowych,
- budowa linii kolejowej Dominów - LW Bogdanka w celach pasażersko-towarowych, składającej się z odcinków Łęczna- LW Bogdanka, Dominów-Łęczna,
- poprawa dostępności komunikacyjnej dla Gmin Doliny Zielawy.

układ dróg lokalnych

- poprawa dostępności miast,
- poprawa jakościowa układu dróg lokalnych,

infrastruktura graniczna

- poprawa przepustowości istniejących oraz budowa nowych przejść granicznych,
- udrożnienie korytarza drogi wojewódzkiej nr 816, tzw. Nadbużanki,
- utworzenie nowego przejścia dla ruchu pieszego lub remont Mostu Warszawskiego w Terespolu,
- realizacja planowanego przejścia granicznego Zbereże-Adamczuki,
- budowa przejścia granicznego Terespol- Brześć (bezpośrednio z Terespolu do Twierdzy Brześć),
- budowa drugiego mostu oraz uruchomienie przejścia dla ruchu ciężarowego TIR w Zosinie,
- budowa terminalu pieszego oraz uruchomienie przejścia dla ruchu ciężarowego TIR w Dołhobyczowie.

4.2. w sferze gospodarczej

- uruchomienie narodowego holdingu spożywczego/krajowej grupy spożywczej, co sprzyjać będzie wykreowaniu polskiej marki produktu końcowego,
- stworzenie systemu zarządzania terenami inwestycyjnymi,
- wspieranie powstawania nowych przedsiębiorstw, w tym start-up,
- rozwój instytucji otoczenia biznesu, (w tym inkubatorów przedsiębiorczości i parków naukowo-technologicznych) w szczególności rozbudowywanie ich oferty
- usprawnienie procesu komunikacji pomiędzy przedsiębiorcą, a naukowcem, klientem, a producentem - stworzenie punktu koordynującego (punkt biznesu, konsultacji dla przedsiębiorcy), który będzie monitorował również procesy badawcze,
- rozwój inteligentnych specjalizacji, rozwijanie i wykorzystanie potencjału badawczego lubelskich uczelni (klaster biotechnologiczny, gospodarka cyrkularna),
- zwiększenie i zacieśnienie współpracy pomiędzy przedsiębiorcami, a jednostkami naukowymi.

4.3. w sferze energetyki

- poprawa warunków przyłączania instalacji OZE do sieci elektroenergetycznej,
- rozbudowa linii elektroenergetycznych 110 KV,

- preferowanie terenów występowania gleb o niższej przydatności dla produkcji rolnej do lokalizacji farm fotowoltaicznych,
- utworzenie w regionie centrum energetycznego.

4.4. w sferze ochrony środowiska

- w kontekście gospodarki odpadami należy w pierwszej kolejności skupić się na odzysku, spalarnie są rozwiązaniem ostatecznym,
- konieczność budowy zakładów termicznego przetwarzania odpadów (duże ilości śmieci których nie da się segregować i odzyskać),
- specyficzny problem subregionu jakim jest erozja wąwozowa (potrzeby w utwardzaniu wąwozów),
- województwo lubelskie ma duże potrzeby dotyczące retencjonowania wody - obszary zalewowe można wykorzystać jako potencjalne zbiorniki retencyjne, które mogą pełnić również funkcje rekreacyjne (subregion bialski, subregion puławski). Rozwiązania dotyczące małej retencji są istotne dla minimalizowania zagrożenia suszą, a więc zagrożenia dla rozwoju rolnictwa
- budowa zbiorników w: Oleśnikach, Hrubieszowie, Krasnystaw-Izbica, na rzece Żółkiewka, zbiornik dla Doliny Zielawy, w Mieście Krasnystaw, w miejscowości Topola w Gminie Izbica,
- w kontekście ochrony powietrza konieczne jest dofinansowanie wymiany pieców, wspieranie transportu niskoemisyjnego i termomodernizacja,
- dużym problem gmin jest odbiór nieczystości,
- problem zarządzania wodami w miastach (w tym wodami opadowymi).

4.5. Zagadnienia regulacyjne

- w kontekście rozwoju gospodarczego regionu zasadnym jest tworzenie możliwości prostszego procesu nabywania terenów inwestycyjnych,
- w odniesieniu do problemu związanego z emigracją wykwalifikowanej kadry pracowniczej, propozycja podpisywania umów między uczelniami, a studentami, zobowiązujących absolwentów do pracy w regionie,
- w kontekście zmian systemu kształcenia i problemem z brakiem wykwalifikowanej kadry edukacyjnej do szkolenia zawodowego należy wprowadzić ulgi podatkowe, dla nauczających praktyków,
- uwzględnienie Podstrefy Rejowiec Fabryczny jako Strefy Ekonomicznej Euro Park Mielec (zlokalizowanej na gruntach miejscowości Pawłów Gmina Rejowiec).

Sformułowane wnioski i rekomendacje stanowią podsumowanie jednego z najważniejszych etapów procesu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego. Ze względu na swój charakter stanowią one płaszczyznę odniesienia wskazującą problemy i potrzeby rozwojowe interesariuszy regionalnej polityki rozwoju i zostaną wykorzystane przy definiowaniu nowych priorytetów oraz zakresu interwencji regionalnej w nowej polityce rozwoju województwa lubelskiego.